

ΚΣΤ' ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ «ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΒΩΛΟΣ»

**Β' ΕΙΔΙΚΗ ΦΑΣΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ
ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ**

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Μάθημα (26-ΕΟΥ-08)

«Στοιχεία Εμπορικού Δικαίου και Δικαίου Ανταγωνισμού»

ΣΥΝΤΑΚΤΡΙΑ

Ρεβέκκα-Εμμανουέλα Παπαδοπούλου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ευρωπαϊκού Δικαίου

Νομική Σχολή – ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	σελ. 4
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	σελ. 5
A. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	σελ. 5
B. Ορισμός και επιμέρους διακρίσεις του εμπορικού δικαίου	σελ. 6
Γ. Χαρακτηριστικά και αρχές του Εμπορικού Δικαίου	σελ. 7
Δ. Οι πηγές του εμπορικού δικαίου	σελ. 9
Ε. Γενικό Μέρος	σελ. 10
1. Η εμπορική πράξη	σελ. 11
2. Ο έμπορος	σελ. 14
(α) Φυσικά πρόσωπα	σελ. 14
(β) Νομικά πρόσωπα.....	σελ. 15
3. Στοιχεία ρύθμισης του εμπορίου εκ μέρους του κράτους	σελ. 16
(α) Ο θεσμός των Επιμελητηρίων.....	σελ. 17
(β) Το Εμπορικό Μητρώο (ΓΕΜΗ).....	σελ. 17
ΣΤ. Εταιρικό δίκαιο	σελ. 17
1. Οι προσωπικές εταιρείες	σελ. 18
(α) Η ομόρρυθμη εταιρεία (ΟΕ).....	σελ. 19
(β) Η ετερόρρυθμη εταιρεία (ΕΕ).....	σελ. 20
2. Οι κεφαλαιουχικές εταιρείες	σελ. 21
(α) Η ανώνυμη εταιρεία (ΑΕ).....	σελ. 22
(β) Η εταιρεία περιορισμένης ευθύνης (ΕΠΕ).....	σελ. 24
(γ) Η ιδιωτική κεφαλαιουχική εταιρεία (ΙΚΕ).....	σελ. 26
Ζ. Βιομηχανική Ιδιοκτησία	σελ. 27
1. Προστασία των τεχνικών επινοήσεων	σελ. 27
2. Προστασία των διακριτικών γνωρισμάτων	σελ. 29
(α) Σήμα.....	σελ. 29
(β) Διακριτικά γνωρίσματα των επιχειρήσεων.....	σελ. 30
Η. Δίκαιο ελεύθερου ανταγωνισμού	σελ. 31

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ: ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.....	σελ. 33
A. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	σελ. 33
1. Οι αρχές της ΕΕ	σελ. 33
2. Η αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης	σελ. 35
3. Οι αρχές που διέπουν το ενωσιακό δίκαιο	σελ. 37
(α) Η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού.....	σελ. 37
(β) Το άμεσο αποτέλεσμα των ενωσιακών κανόνων.....	σελ. 39
B. Η θέση του ανταγωνισμού στην ενωσιακή έννομη τάξη.....	σελ. 40
Γ. Οι πηγές του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού.....	σελ. 42
Δ. Οι στόχοι του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού.....	σελ. 45
Ε. Το περιεχόμενο του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού.....	σελ. 47
1. Κανόνες που απευθύνονται στις επιχειρήσεις	σελ. 47
(α) Παράνομη σύμπραξη επιχειρήσεων (άρ. 101 ΣΛΕΕ).....	σελ. 48
(β) Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης (άρ.102ΣΛΕΕ).....	σελ.51
(γ) Ο έλεγχος της εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ: δημόσια και ιδιωτική επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού.....	σελ. 53
2. Κανόνες που απευθύνονται στα κράτη μέλη	σελ. 56
(α) Απαγορεύσεις βάσει των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ	σελ. 56
(β) Απαγόρευση κρατικών ενισχύσεων (άρ. 107 ΣΛΕΕ).....	σελ. 57
(γ) Οι δημόσιες επιχειρήσεις.....	σελ. 61
Ενδεικτική Βιβλιογραφία	σελ. 63

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι σημειώσεις αυτές έχουν ως στόχο να εξοικειώσουν τους σπουδαστές με ορισμένες έννοιες του Εμπορικού Δικαίου, καθώς και με τις βασικές έννοιες και τον τρόπο λειτουργίας του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού. Πρόκειται για δύο τομείς που είναι στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους και αλληλοτροφοδοτούνται. Έχουν επίσης ως κοινό χαρακτηριστικό ότι λειτουργούν και εξελίσσονται σε ένα πλαίσιο που δεν είναι αμιγώς νομικό, αλλά επηρεάζεται από την οικονομία, ενώ ταυτόχρονα την επηρεάζει. Το γεγονός αυτό έχει δύο συνέπειες:

- Τόσο το Εμπορικό Δίκαιο όσο και το Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού εμπεριέχουν αναλύσεις οικονομικών παραμέτρων,
- Είναι και τα δύο ιδιαίτερα δυναμικοί δικαιοκλάδοι που εξελίσσονται διαρκώς, καθώς προσαρμόζονται στις αλλαγές της οικονομικής πραγματικότητας και τις μεταφέρουν στο επίπεδο των νομικών κανόνων.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το δίκαιο ανταγωνισμού αποτελεί επιμέρους τμήμα του Εμπορικού Δικαίου, το οποίο όμως, λόγω της σημασίας και της έκτασής του, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει πλέον αυτονομηθεί. Εξάλλου, το εθνικό δίκαιο ανταγωνισμού διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό με βάση τις αρχές του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού.

Στο **Πρώτο Μέρος** παρουσιάζονται ορισμένα στοιχεία Εμπορικού Δικαίου: ειδικότερα γίνεται αναφορά στην έννοια του εμπορικού δικαίου, στην έκταση εφαρμογής του, στη θέση του στο σύστημα του δικαίου και στις πηγές του. Παρουσιάζονται επίσης οι βασικές έννοιες που αφορούν στο δίκαιο των εταιριών, αλλά και οι έννοιες της βιομηχανικής ιδιοκτησίας και του ανταγωνισμού.

Το **Δεύτερο Μέρος** εστιάζει στο Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού. Μετά από μια αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά του νομικού συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της θέσης του ανταγωνισμού σε αυτό, παρουσιάζονται οι ενωσιακές διατάξεις που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων και των κρατών μελών της Ένωσης στον τομέα αυτό.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Το Εμπορικό Δίκαιο έχει την αφετηρία του στο Αστικό Δίκαιο, έχει όμως αυτονομηθεί από το τελευταίο. Σήμερα, συνυπάρχει με το Αστικό Δίκαιο και αποτελούν, μαζί με το Εργατικό Δίκαιο και, ως ένα βαθμό, το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, κλάδους του Ιδιωτικού Δικαίου. Ως «Ιδιωτικό Δίκαιο» νοείται το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν σχέσεις των ιδιωτών μεταξύ τους, και διακρίνεται από το Δημόσιο Δίκαιο, το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις των ιδιωτών με την κρατική εξουσία (δηλ. το κράτος εν στενή εννοία, τους ΟΤΑ και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου).

Ως αυτόνομος κλάδος, το εμπορικό δίκαιο ρυθμίζει το περιεχόμενο, τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τη λειτουργία του εμπορίου σε όλες τις εκφάνσεις του. Η αυτόνομη πορεία και εξέλιξή του δεν έχει όμως σε καμία περίπτωση την έννοια της στεγανότητας. Αντίθετα, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του, το εμπορικό δίκαιο αλληλεπιδράσε μεγάλο βαθμό με τους άλλους κλάδους δικαίου:

- Με δεδομένο ότι η λειτουργία του εμπορίου γεννά σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (φυσικών ή νομικών προσώπων), πχ. με τη σύναψη διαφόρων τύπων εμπορικών συμβάσεων, το εμπορικό δίκαιο έχει συνέργεια με το αστικό δίκαιο. Ρυθμίζει έτσι τις σχέσεις μεταξύ των εμπόρων/συναλλασσομένων, αλλά και τις σχέσεις αυτών προς τους ανταγωνιστές τους και τους καταναλωτές. Τελεί πάντως σε σχέση ειδικού προς γενικό με το αστικό δίκαιο.
- Το εμπόριο είναι μια δραστηριότητα που συνιστά βασικό κλάδο της οικονομίας και συνεπώς δεν μπορεί να λειτουργεί ανεξέλεγκτα. Σε όλες σχεδόν τις μορφές πολιτειακής και οικονομικής οργάνωσης, το κράτος παρεμβαίνει (άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο) στα ζητήματα που αφορούν στη λειτουργία του εμπορίου, θέτοντας κανόνες που αφορούν, πχ

τον ανταγωνισμό, τους όρους πτώχευσης των εταιρειών ή τη λειτουργία της κεφαλαιαγοράς. Το εμπορικό δίκαιο έχει συνεπώς σχέση και με το δημόσιο δίκαιο, μάλιστα η παρέμβαση του κράτους σε αρκετούς τομείς χαρακτηρίζεται ως ένδειξη «δημοσιοποίησης του εμπορικού δικαίου».

- Γενικότερα, θα πρέπει να τονιστεί ότι μια βιοτική κατάσταση που υπάγεται στο εμπορικό δίκαιο, άρα στον ευρύτερο χώρο του ιδιωτικού δικαίου, ενδέχεται να εμπεριέχει και διαστάσεις δημοσίου δικαίου. Για παράδειγμα, η συμπεριφορά μιας επιχείρησης που παραβιάζει τον ανταγωνισμό επισύρει την επιβολή προστίμου εκ μέρους της Επιτροπής Ανταγωνισμού -που είναι ανεξάρτητη αρχή- και ταυτόχρονα στοιχειοθετεί αξίωση αποζημίωσης των ανταγωνιστών της επιχείρησης ή/και των καταναλωτών.

Όπως αναφέρθηκε, το εμπορικό δίκαιο βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη και χαρακτηρίζεται από ταχύτητα και ευελιξία, ενώ υφίσταται σημαντικές επιρροές από την προϊούσα παγκοσμιοποίηση και την τεχνολογική ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διαμόρφωση του ηλεκτρονικού εμπορίου, το οποίο προέκυψε μετά την αλματώδη ανάπτυξη του διαδικτύου, και οδήγησε στην ανάδειξη του δικαίου των ηλεκτρονικών εμπορικών συμβάσεων. Πράγματι, τα παραδοσιακά μέσα ρύθμισης δεν επαρκούν πάντοτε για την επίλυση των ζητημάτων που γεννώνται από τις σύγχρονες μεθόδους εμπορικών συναλλαγών.

B. Ορισμός και επιμέρους διακρίσεις του εμπορικού δικαίου

Το εμπορικό δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που ρυθμίζουν τις εμπορικές πράξεις, ανεξάρτητα από την εμπορική ή μη ιδιότητα εκείνου που τις διενεργεί (αντικειμενικό σύστημα προσδιορισμού των εμπορικών σχέσεων), καθώς και τους εμπόρους (υποκειμενικό σύστημα προσδιορισμού των εμπορικών σχέσεων). Είναι, δηλαδή, το δίκαιο που εφαρμόζεται στις εμπορικές πράξεις και στους εμπόρους.

Λόγω της μεγάλης ανάπτυξης του εμπορίου, η οποία έχει οδηγήσει στη διαμόρφωση πληθώρας οικονομικών δραστηριοτήτων, το εμπορικό δίκαιο καλείται να ρυθμίσει πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους νομικές σχέσεις και

καταστάσεις. Έτσι έχουν αναπτυχθεί επιμέρους κλάδοι, που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των επιμέρους εμπορικών δραστηριοτήτων. Οι κλάδοι αυτοί είναι οι εξής:

- Γενικό εμπορικό δίκαιο
- Δίκαιο των (ειδικών) εμπορικών συμβάσεων
- Δίκαιο των εταιρειών
- Δίκαιο των αξιογράφων
- Δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας
- Δίκαιο ανταγωνισμού (προς το οποίο συναρτώνται πτυχές του δικαίου προστασίας καταναλωτή)
- Πτωχευτικό δίκαιο
- Ναυτικό δίκαιο

Η αναλυτική παρουσίαση όλων των ανωτέρω κλάδων εκφεύγει του αντικειμένου του παρόντος μαθήματος. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι καθένας από τους επιμέρους κλάδους του εμπορικού δικαίου διδάσκεται στις Νομικές Σχολές ως ξεχωριστό μάθημα στη διάρκεια ενός εξαμήνου. Θα αναφερθούν ορισμένες βασικές έννοιες που άπτονται του γενικού εμπορικού δικαίου, του δικαίου των εταιρειών και του δικαίου βιομηχανικής ιδιοκτησίας. Περαιτέρω θα γίνει αναφορά στις βασικές έννοιες του δικαίου ανταγωνισμού, με την επιφύλαξη πάντως ότι αυτές θα αναλυθούν περαιτέρω στο Δεύτερο Μέρος, το οποίο αφορά ειδικότερα το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού.

Γ. Χαρακτηριστικά και αρχές του Εμπορικού Δικαίου

Τα χαρακτηριστικά του εμπορικού δικαίου καθορίζονται από τη φύση του αντικειμένου του. Οι εμπορικές συναλλαγές, σε όλες τους τις εκφάνσεις, ενέχουν έναν δυναμισμό που ελλείπει από τις σχέσεις του κλασσικού ιδιωτικού δικαίου. Ο δυναμισμός αυτός συνδέεται με τα χαρακτηριστικά του εμπορίου ως οικονομικής δραστηριότητας. Ειδικότερα:

Οι εμπορικές συναλλαγές χαρακτηρίζονται από *μαζικότητα*, δεδομένου ότι αφορούν μεγάλο αριθμό ατόμων που ακολουθούν ομοιόμορφες και επαναλαμβανόμενες

συμπεριφορές, γεγονός που δημιουργεί την ανάγκη εκ των προτέρων οργάνωσης κάθε είδους συναλλαγής. Η οργάνωση οδηγεί με τη σειρά της στην *τυποποίηση* των συναλλαγών, πχ με τη διαμόρφωση προτύπων συμβάσεων για κάθε είδος εμπορικής συνεργασίας. Η τυποποίηση συμβάλλει στη διαμόρφωση συνθηκών βεβαιότητας και ασφάλειας δικαίου, τόσο για τους συναλλασσόμενους όσο και για τους ανταγωνιστές και τους καταναλωτές.

Παράλληλα, όμως, οι εμπορικές συναλλαγές χαρακτηρίζονται από έντονο δυναμισμό και εξελίσσονται ταχύτατα. Έτσι, δημιουργείται η ανάγκη προσαρμογής του, και συνεπώς αναμόρφωσης των τυποποιημένων κανόνων του, προκειμένου να εξασφαλίζεται η αποτελεσματικότητά του. Το δίκαιο είναι ένα εργαλείο που υπηρετεί τις ανάγκες της οικονομικής, κοινωνικής, τεχνολογικής κλπ πραγματικότητας, και δεν μπορεί να παραμένει στατικό.

Άλλο καθοριστικό συστατικό της εμπορικής δραστηριότητας είναι η ύπαρξη *κινδύνου*. Ο έμπορος αντιμετωπίζει μια σειρά κινδύνων, οι οποίοι μπορεί να συνδέονται με τη φύση της δραστηριότητας που αναλαμβάνουν (τον οποίο μπορούν ως ένα βαθμό να προβλέψουν και να διαχειριστούν), αλλά και με παράγοντες που εκφεύγουν του ελέγχου τους, όπως το οικονομικό και νομικό περιβάλλον, ή ακόμα και με παράγοντες αστάθμητους, όπως μια παγκόσμια πιστωτική ή υγειονομική κρίση όπως αυτή που βρίσκεται σε εξέλιξη λόγω της πανδημίας του ιού COVID19.

Τέλος, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται η ίδια η φύση της εμπορικής δραστηριότητας: πρόκειται για εκδήλωση της οικονομικής ελευθερίας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 του Συντάγματος. Η δραστηριότητα αυτή έχει ως σκοπό το βιοπορισμό και, γενικότερα, τον προσπορισμό κέρδους. Άλλωστε, η προσδοκία του κέρδους είναι το αντιστάθμισμα για τους κινδύνους που συνδέονται με την εμπορική δραστηριότητα. Στο σημείο αυτό βρίσκεται και η ανάγκη παρέμβασης της κρατικής εξουσίας, ώστε η ελευθερία αυτή να ασκείται ακώλυτα, χωρίς όμως να γίνεται αθέμιτη. Η επιδίωξη του κέρδους με αθέμιτους και καταχρηστικούς τρόπους δεν είναι αποδεκτή, γιατί θα έπληττε τους άλλους συναλλασσόμενους, τους

καταναλωτές, και εντέλει το ίδιο το οικονομικό πρότυπο που υιοθετεί η ελληνική Πολιτεία.

Δ. Οι πηγές του εμπορικού δικαίου

Σε κάθε κλάδο δικαίου, ως «πηγές» νοούνται όλα εκείνα τα σημεία στα οποία ανευρίσκονται οι ουσιαστικοί και διαδικαστικοί κανόνες του.

Γενικά, οι πηγές του εμπορικού δικαίου ανευρίσκονται στο νόμο και στο έθιμο.

Στην έννοια του «νόμου» εντάσσονται οι διατάξεις του Συντάγματος, οι νόμοι, οι κανονιστικές πράξεις της Διοίκησης, αγορανομικές διατάξεις κλπ. Συμπληρωματικά, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν η καλή πίστη και τα χρηστά ήθη, στα οποία παραπέμπει συχνά ο ίδιος ο νόμος.

Σημαντική πηγή του εμπορικού δικαίου συνιστά επίσης το ενωσιακό δίκαιο, το οποίο υπερέχει του εθνικού (βλ. παρακάτω, Δεύτερο Μέρος) και περιέχει διατάξεις που ρυθμίζουν αρκετά ζητήματα των εμπορικών συναλλαγών όπως ο ανταγωνισμός, η βιομηχανική ιδιοκτησία, το εταιρικό δίκαιο κλπ. Το ενωσιακό δίκαιο που παράγεται στον τομέα αυτό ονομάζεται «Οικονομικό Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Τέλος, οι διμερείς και πολυμερείς συμβάσεις που έχουν συναφθεί μεταξύ κρατών σε διεθνές επίπεδο αποτελούν πηγή του ελληνικού εμπορικού δικαίου, δεδομένου ότι οι συμβάσεις αυτές, εφόσον έχουν κυρωθεί με βάση το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος, αποτελούν τμήμα της εθνικής έννομης τάξης και έχουν υπερνομοθετική ισχύ. Πρόκειται για το «Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο», στο οποίο εντάσσονται, για παράδειγμα, οι συμβάσεις επενδύσεων που συνάπτουν τα κράτη με αλλοδαπές εταιρείες.

Στην Ελλάδα, ο Εμπορικός Νόμος είναι ένα από τα πρώτα νομοθετήματα που τέθηκαν σε ισχύ μετά την ανεξαρτητοποίηση του κράτους. Εμπνεύστηκε από τον γαλλικό *Codex de Commerce* και εισήχθη με Βασιλικό Διάταγμα το 1835. Έκτοτε, το νομοθέτημα αυτό έχει παραμείνει ως ο «κορμός» του εμπορικού δικαίου, έχει υποστεί όμως πάρα πολλές τροποποιήσεις, με τη θέσπιση νόμων σε επιμέρους τομείς (ανταγωνισμό, βιομηχανική ιδιοκτησία, δίκαιο εταιρειών κλπ). Σημειώνεται

δε ότι πολλοί από αυτούς τους νόμους έχουν ψηφιστεί με σκοπό τη μεταφορά, στην ελληνική έννομη τάξη, Οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το εμπορικό δίκαιο είναι ένας κλάδος που εξελίσσεται ταχύτατα με σκοπό την προσαρμογή στις εξελίξεις της οικονομικής ζωής, της τεχνολογίας, της επικοινωνίας κλπ, με αποτέλεσμα η νομοθετική παραγωγή να είναι πολύ μεγάλη.

Το *εμπορικό έθιμο* προκύπτει από τη μακρά και ομοιόμορφη συμπεριφορά που ακολουθείται στις εμπορικές συναλλαγές και συνοδεύεται από την πεποίθηση ότι πρόκειται για υποχρεωτικό κανόνα (πεποίθηση δικαίου).

Δευτερεύουσα, αλλά όχι αμελητέα, είναι η σημασία των *εμπορικών συνηθειών* που υιοθετούν οι εμπορικοί κύκλοι, οι οποίες είναι γνωστές και ως «*εμπορικά συναλλακτικά ήθη*». Οι συνηθίες αυτές τηρούνται από την εμπορική κοινότητα και χαρακτηρίζονται από επαναληπτικότητα και ομοιομορφία. Πρόκειται για ένα είδος «αυτορρύθμισης» του εμπορίου, η οποία δεν μπορεί να αντιβαίνει σε διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, στην καλή πίστη ή στα χρηστά ήθη, μπορεί όμως να χρησιμεύσει για την ερμηνεία ή την κάλυψη κενών του εμπορικού δικαίου και λαμβάνεται υπόψη αυτεπάγγελα από τα δικαστήρια.

Τέλος, πρέπει να γίνει αναφορά και στη *lex mercatoria*, η οποία συνίσταται στο σύνολο των γενικών αρχών και εθνικών κανόνων που διαμορφώθηκαν στο πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου. Οι κανόνες της *lex mercatoria* δεν είναι προσδεμένοι σε συγκεκριμένο εθνικό νομικό σύστημα, και αποτελούν μια «αυτόνομη έννομη τάξη» ικανή να διέπει κατά ουσιαστικό τρόπο τις διεθνείς συναλλαγές. Διεθνείς είναι οι εμπορικές συναλλαγές που δεν περιορίζονται στο εσωτερικό ενός μόνον κράτους, αλλά στις οποίες εμπλέκονται δύο ή περισσότερα κράτη. Επίκληση της *lex mercatoria* γίνεται συχνότερα στις υποθέσεις στις οποίες διεξάγεται διεθνής εμπορική διαιτησία¹.

Ε. Γενικό Μέρος

¹ Η διεθνής διαιτησία είναι ο κατεξοχήν εξωδικαστικός μηχανισμός επίλυσης των διεθνών εμπορικών διαφορών. Τα μέρη συγκροτούν και οργανώνουν εκ των προτέρων από κοινού ένα ιδιωτικό δικαστήριο που αποτελείται από ανεξάρτητους και αμερόληπτους κριτές, το οποίο επιλύει τη διαφορά τους με μια δεσμευτική απόφαση. Το δικαστήριο αυτό δεν μπορεί πάντως να αποφασίζει κατά παράβαση των κανόνων «δημόσιας τάξης».

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Εμπορικού Νόμου,

«έμποροι είναι όσοι μετέρχονται πράξεις εμπορικές και έχουν ως κύριο επάγγελμα την εμπορία».

Το ελληνικό εμπορικό δίκαιο υιοθετεί, όπως και το γαλλικό, το «αντικειμενικό» σύστημα της εμπορικότητας². Δηλαδή, η εμπορικότητα προσδιορίζεται πρωτογενώς από ορισμένες πράξεις που ο νόμος χαρακτηρίζει ως «εμπορικές», και, σε δεύτερο επίπεδο, ως έμπορος ορίζεται εκείνος που διενεργεί τέτοιες πράξεις ως σύνηθες επάγγελμα. Περιέχει όμως και ένα στοιχείο του υποκειμενικού συστήματος, δεδομένου ότι προβλέπει επίσης ότι εμπορικές θεωρούνται οι πράξεις που διενεργεί ο έμπορος στο πλαίσιο της εμπορίας του.

Κατά το ελληνικό δίκαιο, συνεπώς, «εν αρχή ην» η «εμπορική πράξη», η οποία στη συνέχεια προσδιορίζει την ιδιότητα του «εμπόρου».

1. Η εμπορική πράξη

Ο ορισμός της «εμπορικής πράξης» συνδέεται με την έννοια του εμπορίου ως οικονομικής δραστηριότητας: πρόκειται για *κάθε πράξη που συνίσταται σε διαμεσολάβηση για την κυκλοφορία οικονομικών αγαθών ή υπηρεσιών εντός της αγοράς, ενέχει την ανάληψη κινδύνου και τελείται για την επίτευξη κέρδους μιας επιχείρησης, δηλαδή μια οικονομικά οργανωμένης δραστηριότητας, με απώτερο σκοπό τον προσπορισμό κέρδους*.

Πέρα από τον πυρήνα του ορισμού αυτού, η «εμπορικότητα» ορίζεται στο νόμο με μια περιπτωσιολογική προσέγγιση. Ο νόμος, δηλαδή, απαριθμεί τις πράξεις που είναι ή πρέπει να θεωρούνται ως εμπορικές. Πάντως, η απαρίθμηση αυτή είναι ενδεικτική, δεδομένου ότι η εμπορική δραστηριότητα είναι απόρροια της ελεύθερης δράσης και μπορεί να λάβει νέες μορφές, που δεν έχουν προβλεφθεί νομοθετικά.

² Αντίθετα, το γερμανικό δίκαιο υιοθετεί την υποκειμενική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία η εμπορικότητα προσδίδεται αρχικά στο πρόσωπο του εμπόρου, και σε δεύτερο επίπεδο, ως εμπορικές νοούνται οι πράξεις που διενεργεί το πρόσωπο αυτό.

Κεντρικό σημείο στον ορισμό αυτό είναι η έννοια της «διαμεσολάβησης». Η διαμεσολάβηση μπορεί να αφορά αγαθά (ο έμπορος δεν παράγει τα αγαθά πρωτογενώς, αλλά τα προωθεί από το στάδιο της παραγωγής τους και μέχρι το στάδιο της ανάλωσης ή της χρήσης τους) ή υπηρεσίες (πχ μεταφορές, τραπεζικές ή υπηρεσίες), ενώ μπορεί επίσης να είναι μεικτή (πχ οργανωμένα ταξίδια, εστιατόριο). Ανάλογα με το είδος της διαμεσολάβησης, το εμπόριο χαρακτηρίζεται ως χονδρικό ή λιανικό, χερσαίο ή θαλάσσιο, εσωτερικό ή εξωτερικό, κλπ.

Εμπορικές είναι και οι δραστηριότητες που λειτουργούν βοηθητικά ως προς τη διαμεσολάβηση, όπως για παράδειγμα η εμπορική αντιπροσωπεία, η μεσιτεία, η ασφάλιση κλπ.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις έχουν επιφέρει αλλοιώσεις στη διαμεσολάβηση: σε άλλες περιπτώσεις αυτή έχει συρρικνωθεί (πχ με τη μείωση των σταδίων εμπορίας) ή και απαλειφθεί (πχ με το εμπόριο μέσω διαδικτύου, που δημιουργεί απευθείας σχέση μεταξύ του παραγωγού και του καταναλωτή), ενώ σε άλλες περιπτώσεις έχει γιγαντωθεί (πχ με τη δημιουργία μεγάλων ηλεκτρονικών βιβλιοπωλείων, τουριστικών γραφείων κλπ).

Με βάση τα παραπάνω, οι εμπορικές πράξεις διακρίνονται σε

(ι) *πρωτότυπες*, που απαριθμούνται ρητώς στο νόμο ή που πρέπει ως θεωρούνται ως εμπορικές με βάση μια ευρεία ερμηνευτική προσέγγιση,

(ιι) *παράγωγες*, οι οποίες δεν είναι από μόνες τους εμπορικές αλλά αποκτούν εμπορικό χαρακτήρα επειδή διενεργούνται από έμπορο (παράγωγή εξ υποκειμένου εμπορικότητας) ή επειδή γίνονται για την εξυπηρέτηση μιας εμπορικής πράξης (παράγωγή εξ αντικειμένου εμπορικότητας).

Στην πρώτη περίπτωση εμπίπτει, πχ, η αγορά ακινήτου από έμπορο με σκοπό να το χρησιμοποιήσει ως έδρα της επιχείρησής του. Στη δεύτερη περίπτωση, η χορήγηση δανείου σε πρόσωπο που σκοπεύει να το χρησιμοποιήσει για την αγορά πλοίου (η οποία είναι πράξη θαλάσσιου εμπορίου και άρα πρωτότυπα εμπορική, βλ. αμέσως παρακάτω).

Οι «πρωτότυπες» εμπορικές πράξεις απαριθμούνται στο Διάταγμα περί της Αρμοδιότητας των Εμποροδικείων του 1835 (ΔΑΕ) (και σε ορισμένα μεταγενέστερα νομοθετήματα) ως εξής:

- Αγορά προς μεταπώληση ή μίσθωση προϊόντων της γης ή της τέχνης (αφορά υλικά ή άυλα κινητά αγαθά)
- Επιχείρηση προμήθειας,
- Επιχείρηση παραγγελίας
- Επιχείρηση χειροτεχνίας (εδώ υπάγονται, πχ, η αργυροχρυσοχοΐα, η ζαχαροπλαστική, η επισκευή αυτοκινήτων, και γενικότερα η βιοτεχνία και η βιομηχανία)
- Επιχείρηση πρακτορείας (πχ γραφεία ταξιδίων, φοροτεχνικά γραφεία, πρακτορεία ΟΠΑΠ)
- Διενέργεια μεσιτικών εργασιών
- Διενέργεια πλειστηριασμών
- Επιχείρηση μεταφοράς προσώπων και πραγμάτων
- Κολλυβιστικές εργασίες (πχ ανταλλακτήρια συναλλάγματος)
- Επιχειρήσεις δημοσίων θεαμάτων (εφόσον έχουν ψυχαγωγικό χαρακτήρα, πχ οργάνωση συναυλιών, μετάδοση προγραμμάτων)
- Πράξεις από συναλλαγματική, επιταγή και γραμμάτιο εις διαταγήν
- Τραπεζικές εργασίες
- Μεταφορά ή αποστολή χρημάτων από τόπο σε τόπο
- Χρηματιστηριακές συναλλαγές
- Πράξεις θαλασσίου εμπορίου (θαλάσσιες μεταφορές, κατασκευή πλοίων, μίσθωση ναυτικών για υπηρεσία σε εμπορικά πλοία)³.

Συνέπειες της εμπορικότητας μιας πράξης: Εφόσον μια πράξη χαρακτηριστεί ως εμπορική, το πρόσωπο που την ασκεί ως σύνηθες επάγγελμα χαρακτηρίζεται ως

³Τα ελεύθερα επαγγέλματα, καθώς και η επιστημονική και καλλιτεχνική δράση, είναι εκτός της εμπορικότητας, κυρίως με τη λογική ότι η επιστήμη και η τέχνη δεν μπορεί να εμπορευματοποιείται. Δεν αποκλείεται πάντως η δράση αυτή να εξελιχθεί σε εμπορική, εάν ο επαγγελματίας ή ο καλλιτέχνης ασκεί οργανωμένη δραστηριότητα με τη μορφή επιχείρησης που απασχολεί προσωπικό, χρησιμοποιεί εγκαταστάσεις κλπ που υπερβαίνουν την ατομική δραστηριότητα (πχ ασκεί τη δράση του μέσω ίδρυσης εταιρείας). Ακόμα, αν ένας ελεύθερος επαγγελματίας εγγραφεί στο ΓΕΜΗ, θεωρείται ότι υπάγεται με τη βούλησή του στον Εμπορικό Νόμο.

έμπορος. Στις εμπορικές πράξεις εφαρμόζονται καταρχήν οι διατάξεις του εμπορικού δικαίου, και μόνον συμπληρωματικά οι διατάξεις του αστικού δικαίου, αφού, όπως ήδη αναφέρθηκε, το πρώτο τελεί σε σχέση ειδικού προς γενικό με το δεύτερο. Επίσης, ορισμένες εμπορικές διαφορές εκδικάζονται με ταχείες διαδικασίες και οι σχετικές αξιώσεις υπόκεινται σε σύντομη παραγραφή. Το γεγονός αυτό είναι απόρροια της ταχύτητας που χαρακτηρίζει τις εμπορικές συναλλαγές, και της συνακόλουθης ανάγκης οι σχετικές διαφορές να επιλύονται σε σύντομο χρονικό διάστημα.

2. Ο έμπορος

(α) Φυσικά πρόσωπα

Σύμφωνα με την ουσιαστική προσέγγιση, έμπορος είναι το πρόσωπο που διενεργεί εμπορικές πράξεις κατά σύνηθες επάγγελμα. Η έννοια του «επαγγέλματος» σημαίνει τη συστηματική ενασχόληση με μια δραστηριότητα με σκοπό το βιοπορισμό, δηλαδή για τον προσπορισμό κέρδους. Δεν είναι όμως απαραίτητο να αποκτηθεί πράγματι κέρδος. Η εμπορική ιδιότητα δεν χάνεται από μόνο το γεγονός ότι η δραστηριότητα αποβαίνει εντέλει ζημιογόνος.

Η εμπορική δραστηριότητα δεν απαιτείται να είναι αδιάκοπη. Μπορεί το εμπόριο να ασκείται περιοδικά ή πρόσκαιρα (δε μπορεί όμως να ασκείται ως πάρεργο). Επίσης, το επάγγελμα πρέπει να είναι «σύνηθες», όχι όμως απαραίτητα «κύριο», και συνεπώς η εμπορική ιδιότητα δεν χάνεται από το γεγονός ότι κάποιος ασκεί και μια δεύτερη δραστηριότητα⁴.

Επίσης, ο ομόρρυθμος εταίρος είναι έμπορος μόνο με την ιδιότητά του αυτή χωρίς να απαιτείται η διενέργεια εμπορικών πράξεων. Στην πραγματικότητα, βέβαια, εφαρμόζεται κι εδώ το ουσιαστικό κριτήριο, δηλαδή θεωρείται ότι ο ομόρρυθμος εταίρος διενεργεί εμπορικές πράξεις, αφού ευθύνεται με τα χρέη της εταιρείας με

⁴Ειδική περίπτωση είναι ο «μικρέμπορος», δηλαδή ο βιοπαλαιστής, τεχνίτης ή μικροεπαγγελματίας, ο οποίος διενεργεί εμπορικές πράξεις όχι με σκοπό το κέρδος αλλά την επιβίωση, και το εισόδημα που αποκομίζει είναι η αμοιβή του για τον προσωπικό του μόχθο. Στην περίπτωση αυτή η κρατούσα γνώμη θεωρεί ότι δεν πρόκειται για έμπορο.

την προσωπική του περιουσία (αρκεί να αποδειχθεί ο εμπορικός χαρακτήρας της εταιρείας της οποίας είναι μέλος).

(β) Νομικά πρόσωπα

Τα νομικά πρόσωπα αποκτούν την εμπορική ιδιότητα είτε με το ουσιαστικό είτε με το τυπικό κριτήριο.

Κατά το ουσιαστικό κριτήριο που ισχύει και για τα φυσικά πρόσωπα (βλ. άρθρο 1 ΕμπΝ), εμπορικές είναι οι εταιρείες που έχουν ως σκοπό τη διενέργεια εμπορικών πράξεων. Αν ο σκοπός είναι μεικτός, αρκεί μια από τις δραστηριότητες να είναι εμπορική για να χαρακτηριστεί η εταιρεία εμπορική. Ο σκοπός της εταιρείας περιγράφεται στο καταστατικό της. Είναι σημαντικό ο εμπορικός σκοπός να διακρίνεται από τον οικονομικό σκοπό, αυτό είναι θέμα ερμηνείας. Είναι δυνατόν μια εταιρεία με αστικό σκοπό να γίνει εμπορική, αν επιδιώκει στην πραγματικότητα εμπορικό σκοπό. Σύμφωνα με το ουσιαστικό σύστημα, εμπορικές εταιρείες είναι η ομόρρυθμη και η ετερόρρυθμη εταιρεία. Επίσης, οι κοινοπραξίες εταιρειών θεωρούνται εμπορικές, εφόσον αναλαμβάνουν δημόσια έργα. Τέλος, εταιρείες που ιδρύουν ελεύθεροι επαγγελματίες δεν είναι εμπορικές, αλλά αστικές (πχ οι ΑΕΔΕ που ιδρύουν οι δικηγόροι).

Εκτός από το ουσιαστικό κριτήριο, στο πεδίο των νομικών προσώπων ο νομοθέτης έχει εισαγάγει και ένα τυπικό κριτήριο: ως εμπορικές εταιρείες θεωρούνται οι ανώνυμες εταιρείες, οι εταιρείες περιορισμένης ευθύνης, η ναυτική εταιρεία, οι αστικοί και οικοδομικοί συνεταιρισμοί, ακόμα κι αν δεν διενεργούν εμπορικές πράξεις (δεν είναι όμως έμποροι οι μέτοχοι της Α.Ε. ή οι εταίροι της ΕΠΕ).

Σημειώνεται, τέλος, ότι το κράτος μπορεί να ασκεί εμπορική δραστηριότητα, είτε μέσω νομικών προσώπων δημοσίου είτε ιδιωτικού δικαίου, και στην περίπτωση αυτή εφαρμόζονται οι κανόνες του εμπορικού δικαίου. Το κράτος εν στενή εννοία και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν μπορούν να αποκτήσουν την εμπορική ιδιότητα, ενώ αντίθετα ως έμποροι μπορούν να χαρακτηρισθούν τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου που εντάσσονται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

Οι συνέπειες της απόκτησης εμπορικής ιδιότητας είναι οι εξής:

- Οι πράξεις του εμπόρου γίνονται εμπορικές εφόσον έχουν σχέση με την εμπορία του
- Ο έμπορος υποχρεούται να τηρεί εμπορικά και φορολογικά βιβλία και να έχει εμπορική κατοικία
- Επίσης, εγγράφεται στο επιμελητήριο του τόπου άσκησης της εμπορικής δραστηριότητας καθώς και στο ΓΕΜΗ, και φέρει υποχρεωτικά την εταιρική επωνυμία (δηλαδή το όνομα που χρησιμοποιεί στις συναλλαγές)
- Έχει επίσης τη δυνατότητα να αποκτήσει δικαιώματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας για τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που παρέχει (πχ να καταθέσει σήμα)
- Ο έμπορος έχει τη δυνατότητα να αποκτήσει πρόσβαση σε νέες μορφές συναλλαγών, όπως πχ το leasing ή το franchising
- Ο έμπορος έχει πτωχευτική ικανότητα, δηλαδή σε περίπτωση παύσης πληρωμών, κηρύσσεται σε κατάσταση πτώχευσης
- Λόγω της ιδιότητάς του αυτής, ο έμπορος υπέχει αυξημένη ευθύνη και οφείλει να είναι συνετός και να σέβεται τις συνήθειες της αγοράς εντός της οποίας δραστηριοποιείται. Οφείλει, στο πλαίσιο αυτό, να προστατεύει τους πελάτες/καταναλωτές, να μην παραβιάζει τους κανόνες του ελεύθερου ανταγωνισμού και να μην χρησιμοποιεί αθέμιτες πρακτικές έναντι των ανταγωνιστών του.

Η εμπορική ιδιότητα αποβάλλεται:

- Σύμφωνα με το ουσιαστικό κριτήριο, όταν το πρόσωπο σταματήσει να ασκεί εμπορικές πράξεις κατά σύνηθες επάγγελμα.
- Σύμφωνα με το τυπικό κριτήριο που ισχύει για ορισμένους τύπους εταιρειών, με τη λύση και εκκαθάριση της περιουσίας (για την περίπτωση των ΑΕ, ΕΠΕ και των Συνεταιρισμών), και με την ανάκληση διορισμού (για την περίπτωση των χρηματιστών).

3. Στοιχεία ρύθμισης του εμπορίου εκ μέρους του κράτους

Έχει ήδη αναφερθεί ότι το εμπορικό δίκαιο συναντά το δημόσιο δίκαιο, στα σημεία εκείνα όπου το κράτος παρεμβαίνει για να ρυθμίσει ορισμένες πτυχές της άσκησης εμπορικής δραστηριότητας. Θα αναφέρουμε εδώ εν συντομία δύο στοιχεία που έχουν ως σκοπό τη διασφάλιση της διαφάνειας και την προστασία των ίδιων των εμπόρων και όσων συναλλάσσονται με τους τελευταίους.

(α) Ο θεσμός των Επιμελητηρίων

Τα Επιμελητήρια είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τα οποία λειτουργούν στις κατά τόπους περιφέρειες και έχουν σκοπό την προστασία του εμπορίου, της βιοτεχνίας, της βιομηχανίας κλπ. Είναι ανεξάρτητα νομικά πρόσωπα και υπόκεινται μόνο σε καταστατικό έλεγχο νομιμότητας (όχι σκοπιμότητας) από τον Υπουργό Οικονομικών. Παρέχουν γνωμοδοτήσεις τόσο στη Διοίκηση, όσο και στα μέλη τους, για κάθε θέμα της αρμοδιότητάς τους.

Οι έμποροι εγγράφονται υποχρεωτικά στο Εμπορικό Επιμελητήριο της περιφέρειάς τους, και η απαίτηση αυτή εξασφαλίζει την τήρηση των απαιτήσεων δημοσιότητας, τη διαφάνεια και το σεβασμό των δεοντολογικών κανόνων που αφορούν στην άσκηση της δραστηριότητάς τους.

(β) Το εμπορικό μητρώο (ΓΕΜΗ)

Το ΓΕΜΗ (Γενικό Μητρώο Εμπόρων) εξυπηρετεί το σκοπό της δημοσιότητας και της διαφάνειας και δημιουργεί συνθήκες ασφάλειας δικαίου, τόσο για τον ίδιο τον έμπορο όσο και για όσους συναλλάσσονται μαζί του. Εξάλλου, η ύπαρξη ενός γενικού μητρώου απλοποιεί τις συναλλαγές και μειώνει τη γραφειοκρατία. Η τήρηση του ΓΕΜΗ έχει ανατεθεί στα Επιμελητήρια.

Για τις ελληνικές εταιρείες, η καταχώριση στο ΓΕΜΗ έχει συστατικό χαρακτήρα. Καταχωρούνται έτσι όλες οι σχετικές πράξεις (ίδρυση, τροποποίηση καταστατικού, συγχώνευση, μετατροπή, λύση κλπ).

ΣΤ. Εταιρικό δίκαιο

Το εταιρικό δίκαιο είναι ο κλάδος του εμπορικού δικαίου που ρυθμίζει τους όρους ίδρυσης και λειτουργίας των ενώσεων προσώπων ιδιωτικού δικαίου, οι οποίες έχουν ιδρυθεί με δικαιοπραξία για την επιδίωξη ενός στόχου που είναι κοινός στα μέλη τους.

Ειδικότερα, το εταιρικό δίκαιο ρυθμίζει τόσο τις σχέσεις που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της εταιρείας (σχέσεις των εταίρων μεταξύ τους και με την εταιρεία, δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, τρόπος λειτουργίας και λήψης αποφάσεων) όσο και τις σχέσεις της με τους τρίτους (εκπροσώπηση, ευθύνη).

Θα αναφερθούμε εδώ εν συντομία στα είδη των εταιρειών κατά το ελληνικό δίκαιο και στα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάθε εταιρικού τύπου.

Οι εταιρείες διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις προσωπικές και τις κεφαλαιουχικές. Οι ιδιώτες είναι καταρχήν ελεύθεροι να επιλέξουν τον τύπο εταιρείας που θα είναι το όχημα της δραστηριότητάς τους, σύμφωνα με την αρχή της επιχειρηματικής και οικονομικής ελευθερίας, απόρροια της οποίας είναι η ελευθερία των συμβάσεων. Αυτό όμως ισχύει με δύο επιφυλάξεις:

- Αφενός, ορισμένες δραστηριότητες μπορούν να ασκηθούν μόνο με όχημα συγκεκριμένο τύπο εταιρείας
- Αφετέρου, οι ιδιώτες δεν μπορούν να δημιουργήσουν νέες εταιρικές μορφές που δεν προβλέπονται στο νόμο, ούτε μπορούν να αλλοιώσουν τα χαρακτηριστικά των εταιρικών μορφών που προβλέπει ο νόμος.

1. Οι προσωπικές εταιρείες

Στις προσωπικές εταιρείες, βασικός παράγοντας λειτουργίας είναι οι ίδιοι οι εταίροι και ο εταιρικός σκοπός επιτυγχάνεται με τη δική τους εργασία και σύμπραξη. Οι εταιρείες αυτές είναι δηλαδή άρρηκτα συνδεδεμένες με το πρόσωπο των εταίρων. Οι εταίροι υπέχουν υποχρέωση πίστης στις μεταξύ τους σχέσεις και ευθύνονται για τα χρέη της εταιρείας με την προσωπική τους περιουσία.

Οι κυριότερες μορφές προσωπικών εταιρειών είναι η ομόρρυθμη και η ετερόρρυθμη εταιρεία⁵.

(α) Η ομόρρυθμη εταιρεία (ΟΕ)

Η ΟΕ έχει εμπορική ιδιότητα κατά το ουσιαστικό σύστημα, έχει δηλαδή ως σκοπό τη διενέργεια εμπορικών πράξεων, και οι εταίροι της έχουν επίσης την εμπορική ιδιότητα. Η ΟΕ έχει νομική προσωπικότητα, εταιρική επωνυμία και εταιρική περιουσία. Οι εταίροι της ευθύνονται για τα χρέη της απεριόριστα και εις ολόκληρον με την προσωπική τους περιουσία.

Η ΟΕ συστήνεται με σύμβαση μεταξύ των εταίρων⁶. Καταχωρείται στο ΓΕΜΗ, όπως όλες οι εμπορικές εταιρείες με νομική προσωπικότητα. Η καταχώριση έχει συστατικό χαρακτήρα και πρέπει να αναφέρει το όνομα και την κατοικία των εταίρων, την εταιρική επωνυμία, την έδρα, το σκοπό της εταιρείας και τον εκπρόσωπό της. Η εταιρική επωνυμία είναι το όνομα με το οποίο εμφανίζεται η εταιρία δια του εκπροσώπου της στις συναλλαγές και πρέπει να περιλαμβάνει είτε τα ονόματα των εταίρων, είτε το όνομα ενός ή ορισμένων εταίρων, είτε το αντικείμενο της εταιρείας μαζί με την επωνυμία «ΟΕ».

Στην ΟΕ, δικαίωμα και υποχρέωση διαχείρισης έχουν όλοι οι εταίροι. Μάλιστα δε, σύμφωνα με την αρχή της ατομικής διαχείρισης, κάθε εταίρος διαχειριστής μπορεί, για λόγους ταχείας λήψης αποφάσεων, να ενεργεί μόνος διαχειριστικές πράξεις, χωρίς τη συγκατάθεση άλλων. Όμως, για πράξεις που εκφεύγουν της συνήθους διαχείρισης (πχ ίδρυση υποκαταστήματος) απαιτείται η συναίνεση όλων των εταίρων.

⁵ Άλλη μορφή προσωπικής εταιρείας είναι η εταιρεία που προβλέπεται στον Αστικό Κώδικα (άρ. 741 ΑΚ), η οποία συστήνεται με άτυπη σύμβαση και επιδιώκει ένα σκοπό που είναι κοινός για όλους τους εταίρους. Η εταιρεία αυτή μπορεί να εμφανιστεί με διαφορετικές μορφές, πχ να διαθέτει ή να μη διαθέτει νομική προσωπικότητα και περιουσιακή αυτοτέλεια, να ρυθμίζει μόνο τις εσωτερικές σχέσεις των εταίρων ή και τις σχέσεις τους με τρίτους κλπ. Ειδικότερη μορφή αυτής της εταιρείας είναι η αφανής εταιρεία, στην οποία ένας ή περισσότεροι εταίροι (αφανείς εταίροι) μετέχουν με την καταβολή εισφοράς στην επιχείρηση άλλου (εμφανής εταίρος) έναντι συμμετοχής στα κέρδη. Η εταιρεία αυτή δεν έχει νομική προσωπικότητα. Η λεπτομερής ανάλυση όλων των διαφορετικών τύπων των προσωπικών εταιρειών υπερβαίνει το αντικείμενο της παρουσίασης αυτής.

⁶ Για τη σύμβαση δεν απαιτείται έγγραφος τύπος, όταν όμως η ΟΕ συστήνεται ενώπιον της «υπηρεσίας μιας στάσης», απαιτείται η κατάθεση έγγραφης σύμβασης. Συστατικό έγγραφο απαιτείται, όταν εισφέρεται εισφορά για τη μεταβίβαση της οποίας απαιτείται συμβολαιογραφικός τύπος.

Στις σχέσεις της ΟΕ με τους τρίτους ισχύει ο κανόνας της ατομικής εκπροσώπησης, κατ' αναλογία του κανόνα της ατομικής διαχείρισης. Για λόγους ταχείας σύναψης συναλλαγών, κάθε εταίρος έχει εξουσία εκπροσώπησης της εταιρείας (μπορεί όμως η εταιρική σύμβαση να προβλέπει άλλο τρόπο εκπροσώπησης).

Εφόσον η ΟΕ δεν εκπληρώνει τις συμβατικές της υποχρεώσεις που δημιουργήθηκαν από τη δράση του διαχειριστή, ή ακόμα σε περίπτωση πλημμελούς εκπλήρωσης ή μη εκπλήρωσης ή τέλεσης αδίκων πράξεων από τον διαχειριστή, ευθύνεται σε αποζημίωση με την περιουσία της. Παράλληλα με την εταιρεία, ευθύνονται και όλοι οι εταίροι με την ατομική τους περιουσία, υπάρχει δηλαδή απεριόριστη και εις ολόκληρον ευθύνη κάθε ομόρρυθμου εταίρου για τις οφειλές της εταιρείας, από οποιονδήποτε λόγο κι αν απορρέουν αυτές (πχ φορολογικές ή ασφαλιστικές εισφορές, οφειλές από σύμβαση κλπ). Πρόκειται για αναγκαστικό δίκαιο, δηλαδή οι εταίροι δεν έχουν τη δυνατότητα να συμφωνήσουν μεταξύ τους τον περιορισμό της ευθύνης τους, καθώς μια τέτοια συμφωνία δεν ισχύει έναντι των τρίτων.

Ο ομόρρυθμος εταίρος μπορεί να μεταβιβάσει τη συμμετοχή του, μόνον εφόσον συμφωνούν οι υπόλοιποι εταίροι. Σε περίπτωση θανάτου, πτώχευσης ή θέσης σε δικαστική συμπαράσταση ενός εταίρου, η ΟΕ συνεχίζεται με τους υπόλοιπους εταίρους, θα πρέπει όμως οι εναπομείναντες εταίροι να είναι τουλάχιστον δύο, καθώς ΟΕ με έναν μόνον εταίρο δεν μπορεί να υφίσταται⁷.

Η ΟΕ λύνεται με την πάροδο του χρόνου διάρκειας που προβλέπεται στην εταιρική σύμβαση (περάτωση), με την κήρυξή της σε πτώχευση, με απόφαση των εταίρων, ή με δικαστική λύση (που επέρχεται για σπουδαίο λόγο μετά από αίτηση εταίρου). Με τη λύση ή την περάτωση, η ΟΕ τίθεται σε εκκαθάριση. Η ευθύνη των εταίρων εξακολουθεί να ισχύει και μετά το στάδιο αυτό, εάν η εκκαθαριζόμενη εταιρική περιουσία δεν επαρκεί για την πλήρη ικανοποίηση των δανειστών της.

(β) Η ετερόρρυθμη εταιρεία (ΕΕ)

⁷Ο εναπομείνας εταίρος έχει περιθώριο δύο μηνών ώστε να αναζητήσει νέο εταίρο. Στο διάστημα αυτό η εταιρεία λειτουργεί ως «μονοπρόσωπη ΟΕ».

Η ΕΕ ομοιάζει με την ΟΕ, με μόνη διαφορά ότι εν προκειμένω υπάρχουν και εταίροι που έχουν περιορισμένη ευθύνη. Ειδικότερα, η ΕΕ είναι η εταιρία μενομική προσωπικότητα που επιδιώκει εμπορικό σκοπό και για ταχρή της οποίας ένας τουλάχιστον από τους εταίρους ευθύνεται περιορισμένα (ετερόρρυθμος εταίρος) ενώ ένας άλλος τουλάχιστον εταίρος ευθύνεται απεριόριστα (ομόρρυθμος εταίρος). Ο ετερόρρυθμος εταίρος έχει συνήθως περιορισμένη ανάμειξη και στη διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων. Επίσης, δεν έχει οργανική εξουσία εκπροσώπησης όπως οι ομόρρυθμοι εταίροι, εκτός αν η εξουσία αυτή του ανατεθεί ρητώς με την εταιρική σύμβαση. Υπέχει πάντως υποχρέωση πίστης και παράλειψης τέλεσης πράξεων ανταγωνισμού (εκτός αν υπάρχει αντίθετη πρόβλεψη στην εταιρική σύμβαση).

Οι ετερόρρυθμοι εταίροι ευθύνονται για τα χρέη της ΕΕ περιορισμένα μέχρι του ποσού της εισφοράς τους. Δεν ευθύνονται με την προσωπική τους περιουσία, απλώς η εισφορά τους υπόκειται στον επιχειρηματικό κίνδυνο και να χαθεί σε περίπτωση που η εταιρία σημειώνει ζημιές.

Οι κανόνες για τη σύσταση και τη λύση της ΕΕ είναι οι ίδιοι με αυτούς που ισχύουν για την ΟΕ.

2. Οι κεφαλαιουχικές εταιρείες

Στις κεφαλαιουχικές εταιρίες, βασικός παράγοντας είναι το κεφάλαιο, ενώ το πρόσωπων εταίρων είναι αδιάφορο για τη συνέχιση της εταιρείας: ο θάνατος ή η πτώχευση ενός από τους εταίρους δεν την επηρεάζουν. Εν προκειμένω δεν ισχύουν οι αρχές της ισότητας και της πίστης που συναντώνται στην ΟΕ και στην ΕΕ. Οι εταίροι δεν ασκούν οι ίδιοι διαχείριση, καθώς η διοίκηση της εταιρείας ασκείται από ειδικά όργανα. Οι εταίροι εκφράζουν τη γνώμη τους στο πλαίσιο της γενικής συνέλευσης της εταιρείας, όπου οι αποφάσεις λαμβάνονται με κεφαλαιουχική πλειοψηφία, και η έκταση των δικαιωμάτων κάθε εταίρου εξαρτάται από το ύψος της εισφοράς του. Στις κεφαλαιουχικές εταιρίες ευθύνεται μόνο η εταιρία για τα εταιρικά χρέη και όχι οι εταίροι.

Οι βασικές μορφές κεφαλαιουχικών εταιρειών είναι η ανώνυμη εταιρεία και η εταιρεία περιορισμένης ευθύνης. Τέλος, τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί μια νέα μορφή, η ιδιωτική κεφαλαιουχική εταιρεία.

(α) Η ανώνυμη εταιρεία (ΑΕ)

Η ανώνυμη εταιρεία⁸ είναι ένωση προσώπων που έχει ιδρυθεί με δικαιοπραξία για την επίτευξη ορισμένου σκοπού. Ιδρύεται από δύο ή περισσότερα πρόσωπα, είναι όμως πλέον δυνατόν να έχει ένα μόνο μέτοχο (μονοπρόσωπη ΑΕ). Είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, έχει νομική προσωπικότητα και είναι εμπορική κατά το τυπικό σύστημα

Η ΑΕ έχει κεφαλαιουχικό χαρακτήρα, έχει δηλαδή μετοχικό κεφάλαιο που είναι διαιρεμένο σε ίσα μερίδια (μετοχές). Το ύψος του μετοχικού κεφαλαίου πρέπει να αναφέρεται στο καταστατικό της ΑΕ και ισούται με το άθροισμα της αξίας των εισφορών των μετόχων. Το μετοχικό κεφάλαιο είναι σταθερό μέγεθος και μπορεί να μεταβληθεί (με αύξηση ή με μείωση) μόνο με τροποποίηση του καταστατικού. Σήμερα, βάσει της νεότερης νομοθεσίας περί ΑΕ, το ελάχιστο μετοχικό κεφάλαιο που πρέπει να διαθέτει μια ΑΕ ορίζεται στο ποσό των 25.000 Ευρώ και πρέπει να έχει καλυφθεί κατά τη σύναψη του καταστατικού. Οι εισφορές των μετόχων μπορεί να είναι χρηματικές ή σε είδος, στην δεύτερη περίπτωση όμως πρέπει να είναι αποτιμητές σε χρήμα. Εισφορά σε εργασία δεν επιτρέπεται.

Η εισαγωγή των μετοχών μιας ΑΕ στο Χρηματιστήριο της δίνει τη δυνατότητα να συλλέξει περισσότερα κεφάλαια, δεν είναι όμως υποχρεωτική. Πάντως, εφόσον μια ΑΕ εισαχθεί στο Χρηματιστήριο, υπόκειται στους κανόνες του δικαίου της κεφαλαιαγοράς.

Το μετοχικό κεφάλαιο πρέπει να διακρίνεται από την περιουσία της εταιρείας, η οποία μπορεί να αυξομειώνεται στο πλαίσιο της οικονομικής της δραστηριότητας. Στην ΑΕ, ισχύει η αρχή του χωρισμού της εταιρικής περιουσίας από την προσωπική περιουσία των μετόχων και, συνεπώς, οι τελευταίοι δεν ευθύνονται για τα χρέη της εταιρείας. Οι δανειστές της ΑΕ ικανοποιούνται μόνο από την εταιρική περιουσία,

⁸Η ΑΕ ρυθμίστηκε από τον ν. 2190/1920, ο οποίος έχει τροποποιηθεί πολλές φορές μέχρι σήμερα. Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας αναμορφώθηκε εκ βάθρων με τον ν. 4548/2018.

και αυτός είναι ο λόγος που ο νόμος απαιτεί την κάλυψη ενός ελάχιστου μετοχικού κεφαλαίου: δεδομένου ότι οι δανειστές δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από τους μετόχους αλλά μόνο από την εταιρική περιουσία, πρέπει να εξασφαλίζεται ότι το ύψος αυτής της περιουσίας θα είναι τουλάχιστον όσο και το μετοχικό της κεφάλαιο.

Η σύσταση της ΑΕ υπόκειται σε διατυπώσεις δημοσιότητας, που έχουν ως κύριο σκοπό την προστασία των τρίτων που συναλλάσσονται με αυτήν. Το καταστατικό της περιέχεται σε συμβολαιογραφικό έγγραφο και πρέπει να προβλέπει τα εξής στοιχεία:

α) την εταιρική επωνυμία και το σκοπό της εταιρείας,β) την έδρα, γ) τη διάρκειά της (όταν αυτή δεν είναι αόριστη), δ) το ύψος και τον τρόπο καταβολής του κεφαλαίου,ε) το είδος των μετοχών (ονομαστικές ή ανώνυμες), καθώς και τον αριθμό, την ονομαστική αξία και την έκδοσή τους,στ) τον αριθμό των μετοχών κάθε κατηγορίας (αν υπάρχουν περισσότερες κατηγορίες μετοχών),ζ) τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία μετατροπής ανωνύμων μετοχών σε ονομαστικές,η) τη σύγκληση, τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες του διοικητικού συμβουλίου,θ) τη σύγκληση, τη συγκρότηση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες των γενικών συνελεύσεων,ι) τους ελεγκτές,ια) τα δικαιώματα των μετόχων,ιβ) τις ετήσιες χρηματοοικονομικές καταστάσεις και τη διάθεση των κερδών, γ) τη λύση της εταιρείας και την εκκαθάριση της περιουσίας της,ιδ) το ύψος του καλυφθέντος κεφαλαίου, που είναι καταβλητέο κατά το χρόνο σύστασης.

Επίσης, όλες οι ΑΕ εγγράφονται υποχρεωτικά στο ΓΕΜΗ.

Στην ΑΕ δεν έχει καμία σημασία το πρόσωπο του μετόχου, αλλά μόνο η καταβολή της εισφοράς του, η οποία άλλωστε καθορίζει και την έκταση των δικαιωμάτων του. Οι μέτοχοι μπορούν να μεταβιβάσουν τις μετοχές τους ελεύθερα και δεν ευθύνονται για τα χρέη της εταιρείας. Μετέχουν στη γενική συνέλευση, η οποία είναι το ανώτατο όργανο της ΑΕ και αποφασίζει για μια σειρά θεμάτων, όπως πχ οι τροποποιήσεις του καταστατικού (αυξήσεις ή μειώσεις κεφαλαίου), η έγκριση του ισολογισμού, η εκλογή των μελών του διοικητικού συμβουλίου, η διάθεση των ετήσιων κερδών κλπ.

Η διαχείριση των υποθέσεων και η εκπροσώπηση της ΑΕ ανατίθεται στο διοικητικό συμβούλιο, το οποίο είναι συλλογικό όργανο και εκφράζει τη βούληση της εταιρείας τόσο στις εσωτερικές όσο και στις εξωτερικές σχέσεις της. Τα μέλη του δ.σ. δεν είναι υποχρεωτικά μέτοχοι της εταιρείας, και υπέχουν υποχρέωση πίστης προς αυτήν, οφείλουν δηλαδή να προωθούν τα συμφέροντα της εταιρείας και να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη θα μπορούσε να τη βλάψει.

Στην ΑΕ εκλέγονται επίσης ελεγκτές, οι οποίοι ελέγχουν τη διαχείριση του δ.σ. όπως επίσης και τις ετήσιες οικονομικές καταστάσεις της εταιρείας.

Τέλος, η νομική θέση των μετόχων της ΑΕ διέπεται από τις εξής αρχές:

- *Αρχή της ελεύθερης μεταβίβασης*: οι μέτοχοι έχουν τη δυνατότητα να μεταβιβάζουν τις μετοχές τους ή να τις ρευστοποιούν
- *Αρχή της έλλειψης υποχρεώσεων*: οι μέτοχοι δεν έχουν άλλες υποχρεώσεις εκτός από την καταβολή της εισφοράς τους
- *Αρχή της έλλειψης ευθύνης* για υποχρεώσεις της εταιρείας
- *Αρχή της ισότητας*, υπό την έννοια ότι κάθε μετοχή αντιπροσωπεύει ίσο τμήμα του μετοχικού κεφαλαίου και ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από τη μετοχική σχέση είναι ίσα (εφόσον πρόκειται για μετοχές ίσης ονομαστικής αξίας)
- *Αρχή του αδιαίρετου*: τα δικαιώματα διοίκησης που απορρέουν από τη μετοχική ιδιότητα είναι αδιαίρετα και ο μέτοχος δεν μπορεί να μεταβιβάσει μόνο μερικά από αυτά, αλλά θα πρέπει να μεταβιβάσει το σύνολο της μετοχικής σχέσης.

(β) Η εταιρεία περιορισμένης ευθύνης (ΕΠΕ)

Η ΕΠΕ⁹ είναι κεφαλαιουχική εταιρεία με νομική προσωπικότητα, η οποία είναι εμπορική κατά το τυπικό σύστημα. Το κεφάλαιό της είναι διαιρεμένο σε ίσα τμήματα, που ονομάζονται εταιρικά μερίδια. Αν και κατά βάση κεφαλαιουχική, η ΕΠΕ μπορεί να εμφανίζει και στοιχεία προσωπικής εταιρείας, καθώς μπορούν να εφαρμοστούν σε αυτήν αναλογικά και διατάξεις που αφορούν τις προσωπικές

⁹Η ΕΠΕ ρυθμίστηκε αρχικά με τον ν. 3190/1955, ο οποίος τροποποιήθηκε αρκετές φορές, με τελευταία και σημαντικότερη τροποποίηση τον ν. 4541/2018.

εταιρείες. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, ισχύει και εδώ η έλλειψη ευθύνης των εταίρων για τα χρέη της εταιρείας.

Η ΕΠΕ ιδρύεται με συμβολαιογραφικό έγγραφο ή με πρότυπο καταστατικό από δύο τουλάχιστον φυσικά ή νομικά πρόσωπα, υπάρχει όμως η δυνατότητα και ιδρυθεί και από ένα μόνο πρόσωπο (Μονοπρόσωπη ΕΠΕ). Το καταστατικό πρέπει να περιέχει: α) τα πλήρη στοιχεία των εταίρων, β) την εταιρική επωνυμία, γ) την ιδιότητα της εταιρείας ως περιορισμένης ευθύνης, δ) την έδρα, ε) το σκοπό, στ) τη διάρκεια, ζ) το κεφάλαιο της εταιρείας, τη μερίδα συμμετοχής, τα εταιρικά μερίδια κάθε εταίρου και βεβαίωση των ιδρυτών για την καταβολή του κεφαλαίου, η) τα στοιχεία των εισφορών σε είδος, θ) τον τρόπο διαχείρισης και εκπροσώπησης της εταιρείας. Ως προς το σημείο αυτό εισάγονται στοιχεία που προσιδιάζουν στις προσωπικές εταιρείες που διαφοροποιούν την ΕΠΕ από την ΑΕ, στην οποία η διαχείριση και εκπροσώπηση ανατίθεται εκ του νόμου στο δ.σ. Η ΕΠΕ εγγράφεται υποχρεωτικά στο ΓΕΜΗ, ώστε μέσω της δημοσιότητας να προστατεύονται οι τρίτοι συναλλασσόμενοι με αυτήν.

Το κεφάλαιο μιας ΕΠΕ καθορίζεται από τους εταίρους χωρίς κανένα περιορισμό και πρέπει να είναι καταβεβλημένο κατά την σύστασή της. Δεν είναι απαραίτητο να είναι ολόκληρο σε μετρητά, μπορεί να είναι και εισφορά σε είδος, δηλαδή εισφορά περιουσιακού στοιχείου στην εταιρεία (πχ ακίνητο).

Στην ΕΠΕ διακρίνουμε το εταιρικό μερίδιο και τη μερίδα συμμετοχής: το εταιρικό μερίδιο αντιστοιχεί σε τμήμα του εταιρικού κεφαλαίου και δηλώνει την εταιρική σχέση, από την οποία απορρέουν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του εταίρου. Το σύνολο των εταιρικών μεριδίων αποτελεί τη μερίδα συμμετοχής του εταίρου. Τόσο το εταιρικό μερίδιο όσο και η μερίδα συμμετοχής είναι μεταβιβάστα, με τη διαφορά ότι το εταιρικό μερίδιο είναι αδιαίρετο, ενώ η μερίδα συμμετοχής μπορεί να διαιρεθεί, μπορούν δηλαδή να μεταβιβαστεί ένα μέρος των εταιρικών μεριδίων που την απαρτίζουν, και να δημιουργηθούν έτσι νέες μερίδες συμμετοχής.

Η διαχείριση και η εκπροσώπηση της ΕΠΕ γίνεται από τους εταίρους συλλογικά (εκτός αν ανατεθεί σε έναν ή περισσότερους εταίρους με βάση το καταστατικό ή με συμφωνία των εταίρων). Το ανώτατο όργανο της εταιρείας είναι συνέλευση των

εταίρων, η οποία αποφασίζει για όλα τα ζητήματα (τροποποίηση του καταστατικού, διορισμός διαχειριστών, έγκριση ισολογισμού, κλπ).

Όπως αναφέρθηκε ήδη, οι εταίροι της ΕΠΕ δεν ευθύνονται για τα χρέη της εταιρείας με την προσωπική τους περιουσία όπως συμβαίνει στις προσωπικές εταιρείες. Εφόσον η εταιρεία πραγματοποιεί και διανέμει κέρδη, έχουν δικαίωμα σε αυτά ανάλογα με το ύψος των εταιρικών τους μεριδίων.

(γ) Η ιδιωτική κεφαλαιουχική εταιρεία (IKE)

Η IKE¹⁰ είναι ένας νέος τύπος κεφαλαιουχικής εμπορικής εταιρίας με νομική προσωπικότητα και σωματειακή δομή, για τα χρέη της οποίας ευθύνεται κατά βάση μόνο η ίδια. Έχει τα χαρακτηριστικά των κεφαλαιουχικών εταιρειών, μπορεί όμως να συσταθεί πρακτικά χωρίς κεφάλαιο, καθώς αρκεί να υπάρχει μόνο μία κεφαλαιακή εισφορά ύψους ενός (1) ευρώ.

Στην IKE, προβλέπονται τριών ειδών εισφορές των εταίρων: οι κεφαλαιακές (κεφάλαιο ή εισφορές σε είδος αποτιμητές σε χρήμα), οι εξωκεφαλαιακές (πχ προσωπική εργασία), και οι εγγυητικές (ανάληψη της ευθύνης για τα χρέη της εταιρείας μέχρι ορισμένου ποσού).

Η διαδικασία σύστασης της IKE είναι απλοποιημένη σε σχέση με την ΑΕ. Συστήνεται από ένα ή περισσότερα φυσικά ή νομικά πρόσωπα με ιδιωτικό έγγραφο, που έχει όμως συστατικό χαρακτήρα, και πρέπει να περιέχει όλα εκείνα τα στοιχεία που διασφαλίζουν τη δημοσιότητα, τη διαφάνεια και την προστασία των τρίτων (το ύψος του εταιρικού κεφαλαίου, το είδος των εισφορών των εταίρων κλπ). Η ίδρυση γίνεται ενώπιον της «υπηρεσίας μιας στάσης»¹¹.

Η λειτουργία της IKE προσομοιάζει προς τη λειτουργία της ΑΕ και της ΕΠΕ. Τα όργανά της είναι η συνέλευση των εταίρων, που αποφασίζει για όλα τα εταιρικά ζητήματα, και οι διαχειριστές, που εξασφαλίζουν τη διαχείριση και την εκπροσώπησή της.

¹⁰ Η IKE προβλέφθηκε στον ν. 4072/2012.

¹¹ Για την υπηρεσία μιας στάσης, η οποία είναι μια ταχεία και απλή διαδικασία ίδρυσης εταιρειών, που λειτουργεί από το 2011, βλ. <https://eyms.businessportal.gr/auth>

Z. Δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας

Το δίκαιο βιομηχανικής ιδιοκτησίας είναι το σύνολο των κανόνων ιδιωτικού δικαίου που εξασφαλίζουν την ανάπτυξη της οικονομικής δραστηριότητας στους τομείς του εμπορίου και της βιομηχανίας, και προστατεύουν τα τεχνικά επινοήματα και τις αισθητικές δημιουργίες που είναι εκμεταλλεύσιμες οικονομικά¹². Έτσι αντιμετωπίζονται οι πρακτικές αθέμιτου ανταγωνισμού και προστατεύεται το προϊόν της δημιουργικής δραστηριότητας, ενώ παράλληλα η προστασία των διακριτικών γνωρισμάτων (σήμα, διακριτικός τίτλος κλπ) διευκολύνει τη διάθεση των προϊόντων και υπηρεσιών στην αγορά.

Οι βασικές κατηγορίες κανόνων του δικαίου βιομηχανικής ιδιοκτησίας αφορούν την προστασία των τεχνικών επινοήσεων (κυρίως των διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας) και των διακριτικών γνωρισμάτων των προϊόντων και των επιχειρήσεων.

1. Προστασία των τεχνικών επινοήσεων¹³

Το δίκαιο της ευρεσιτεχνίας προστατεύει τις ευρεσιτεχνίες¹⁴, δηλαδή τις εφευρέσεις, απαγορεύοντας την απομίμησή τους και προβλέποντας ότι ο εφευρέτης θα έχει το αποκλειστικό δικαίωμα της οικονομικής εκμετάλλευσής τους. Η προστασία αυτή είναι κίνητρο για την ανάπτυξη της τεχνολογίας, η οποία εντέλει αποβαίνει σε όφελος της ίδιας της κοινωνίας.

Η προστασία εξασφαλίζεται με την απονομή διπλώματος ευρεσιτεχνίας από τον Οργανισμό Βιομηχανικής Ιδιοκτησίας (ΟΒΙ) σε κάθε εφεύρεση που πληροί ορισμένα κριτήρια, τα οποία προβλέπονται στο νόμο: η εφεύρεση πρέπει να είναι νέα, να εμπεριέχει εφευρετική δραστηριότητα και να είναι επιδεκτική βιομηχανικής εφαρμογής. Η εφεύρεση μπορεί να αφορά στην παραγωγή ενός προϊόντος, στην

¹²Η βιομηχανική ιδιοκτησία διαφέρει από την πνευματική ιδιοκτησία, η οποία αφορά έργα λόγου, τέχνης ή επιστήμης. Τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύονται, ανεξάρτητα από το αν υπάρχει δυνατότητα οικονομικής εκμετάλλευσής του έργου που έχει παραχθεί. Επιπλέον, η πνευματική ιδιοκτησία συνδέεται και με το δικαίωμα της προσωπικότητας του δημιουργού.

¹³Τα ζητήματα προστασίας της ευρεσιτεχνίας ρυθμίζονται στον ν. 1733/1987, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει. Εκτός από τις τεχνικές επινοήσεις, προστατεύονται και οι αισθητικές δημιουργίες, όπως τα βιομηχανικά σχέδια και τα υποδείγματα.

¹⁴Προστατεύεται επίσης το υπόδειγμα χρησιμότητας, που χορηγείται μόνον όταν η εφευρετική ιδέα υλοποιείται σε ένα τρισδιάστατο αντικείμενο, μια συσκευή, ένα εργαλείο κλπ.

πρόταση για μια νέα μέθοδο παραγωγής του, στην επίλυση ενός προβλήματος που παρέμενε άλυτο, κλπ. Αυτό που προστατεύεται, είναι η ίδια η ιδέα, και όχι το αντικείμενο στο οποίο αυτή ενσωματώνεται. Εξάλλου, πρέπει η ιδέα αυτή να έχει μια «προστιθέμενη αξία», να πραγματοποιεί ένα βήμα προόδου στην επιστήμη και την τεχνική.

Ο ΟΒΙ απονέμει το δίπλωμα ευρεσιτεχνίας κατόπιν αίτησης του ενδιαφερομένου και μετά από τυπική εξέταση των στοιχείων του φακέλου και από *prima facie* εξέταση για τυχόν ουσιαστικές ελλείψεις. Το δίπλωμα που χορηγείται δεν δημιουργεί αμάχητο τεκμήριο ότι η εφεύρεση συγκεντρώνει πράγματι τις προϋποθέσεις του νόμου και μπορεί να ακυρωθεί με δικαστική απόφαση¹⁵.

Όποιος λάβει δίπλωμα ευρεσιτεχνίας έχει το αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης της εφευρέσής του σε όλα τα στάδια, δηλαδή από την παραγωγή μέχρι τη διοχέτευση του προϊόντος στην αγορά. Γίνεται όμως δεκτό ότι, εφόσον το αντικείμενο της εφεύρεσης τεθεί νόμιμα σε κυκλοφορία (είτε από τον ίδιο τον κάτοχο του διπλώματος είτε από τρίτους με δική του εξουσιοδότηση), επέρχεται «ανάλωση» των εξουσιών του και συνεπώς δεν μπορεί να απαγορεύσει την πώληση ή χρήση του σε τρίτους (εφόσον αυτοί του καταβάλουν την αμοιβή του). Η ανάλωση δεν αφορά όμως την ίδια την ιδέα της εφεύρεσης.

Ο δικαιούχος του διπλώματος ευρεσιτεχνίας μπορεί να το μεταβιβάσει ή να παραχωρήσει σε τρίτο το δικαίωμα αποκλειστικής εκμετάλλευσής του.

Παράλληλα με το εθνικό, ο εφευρέτης μπορεί να αποκτήσει το ευρωπαϊκό δίπλωμα ευρεσιτεχνίας, που χορηγείται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Ευρεσιτεχνίας (European Patent Organization), ο οποίος ιδρύθηκε βάσει διεθνούς σύμβασης το 1977. Πρόκειται για δίπλωμα που χορηγείται με μία μόνο αίτηση και ισχύει επιπλέον του εθνικού, όμως μόνο στις χώρες για τις οποίες έχει υποβάλει τη σχετική αίτηση ο εφευρέτης.

¹⁵Όποιοσδήποτε τρίτος επικαλείται την ακυρότητα του διπλώματος ευρεσιτεχνίας, φέρει και το βάρος απόδειξης των ισχυρισμών του.

2. Προστασία των διακριτικών γνωρισμάτων

Τα διακριτικά γνωρίσματα είναι άυλα αγαθά που έχουν διακριτική λειτουργία, δηλαδή εξατομικεύουν τις επιχειρήσεις, τα προϊόντα και τις υπηρεσίες, και γι' αυτό έχουν μεγάλη εμπορική και οικονομική αξία στην αγορά. Πρόκειται κυρίως για το σήμα των προϊόντων και των υπηρεσιών, και για την επωνυμία και το διακριτικό τίτλο των επιχειρήσεων.

(α) Σήμα

Το σήμα έχει υψηλή διακριτική λειτουργία και εξατομικεύει εμπορεύματα ή υπηρεσίες μιας επιχείρησης από εκείνα άλλων επιχειρήσεων. Είναι άυλο αγαθό και απόλυτο δικαίωμα. Η διακριτική του ικανότητα συνδέεται με τα συγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες, γεγονός που σημαίνει ότι μπορεί ένας τρίτος να το χρησιμοποιήσει για διαφορετικά προϊόντα ή υπηρεσίες, όχι όμως για τα ίδια. Εξάιρεση αποτελεί το «σήμα φήμης», το οποίο προστατεύεται με απόλυτο τρόπο ανεξάρτητα από τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που διακρίνουν.

Το εθνικό πλαίσιο περί σημάτων είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της εναρμόνισης που έχει υιοθετηθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνιστά δηλαδή συμμόρφωση προς ενωσιακές οδηγίες¹⁶. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η ομοιόμορφη αντιμετώπιση των σχετικών ζητημάτων σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, η οποία συμβάλλει στην ομαλή λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

Μέχρι πρόσφατα, το σήμα έπρεπε να είναι δεκτικό γραφικής απεικόνισης. Με το νεότερο νομοθετικό πλαίσιο, η προϋπόθεση της γραφικής απεικόνισης εγκαταλείπεται και μπορούν πλέον να κατοχυρωθούν νέες, «μη παραδοσιακές» μορφές σημάτων, εφόσον έχουν διακριτική ικανότητα, ενώ εισάγεται ο νέος θεσμός των «σημάτων πιστοποίησης». Ως προς τα είδη σημάτων, προβλέπεται πλέον η δυνατότητα υποβολής σήματος λεκτικού ή απεικονιστικού, τρισδιάστατου σχήματος, σήματος θέσης, σήματος μοτίβου, σήματος κίνησης, οπτικοακουστικού και ολογραφικού σήματος.

¹⁶Ο αρχικός ν. 2239/1994 περί σημάτων έχει τροποποιηθεί αρκετές φορές, με τελευταίο τον πολύ πρόσφατο ν. 4679/2020, ο οποίος μετέφερε στο εθνικό δίκαιο την ενωσιακή οδηγία 2015/2436.

Οι αιτήσεις για την καταχώριση σημάτων εξετάζονται από την Υπηρεσία Σημάτων και, εφόσον ένα σήμα καταχωρισθεί, παρέχει στο δικαιούχο απόλυτο και αποκλειστικό δικαίωμα να ασκεί τις εξουσίες που πηγάζουν από αυτό. Μπορεί να εναντιωθεί στην κατοχύρωση σήματος ίδιου με το δικό του (για τα ίδια προϊόντα ή υπηρεσίες), ή και παρεμφερούς, εφόσον δημιουργείται κίνδυνος σύγχυσης στους συναλλασσόμενους. Υπάρχει δηλαδή προσβολή του σήματος, εφόσον η συνολική εντύπωση που δημιουργείται στον μέσο καταναλωτή ταυτίζει ή συσχετίζει τα προϊόντα ή τις επιχειρήσεις που τα διαθέτουν στην αγορά. Όταν πρόκειται πάντως για «σήμα φήμης», αυτό προστατεύεται ακόμα κι αν ελλείπει ο κίνδυνος σύγχυσης (πχ το σήμα «Coca-Cola» δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τρίτους, ακόμα κι αν αφορά προϊόντα που δεν έχουν καμία σχέση με αναψυκτικό).

Σύμφωνα με την αρχή της εδαφικότητας, το σήμα προστατεύεται στο έδαφος του κράτους όπου έχει κατοχυρωθεί. Όμως η αρχή αυτή έχει ήδη καμφθεί σε μεγάλο βαθμό, κυρίως υπό το φως των διατάξεων του ενωσιακού δικαίου που κατοχυρώνουν το ενωσιακό σήμα (βλ. Κανονισμός 2017/1001). Σύμφωνα με το σύστημα αυτό, μια επιχείρηση έχει τη δυνατότητα με μια μόνο διαδικασία να κατοχυρώσει σήμα το οποίο ισχύει σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης και παρέχει έτσι διευρυμένη προστασία στον δικαιούχο¹⁷.

Τέλος, στην ΕΕ ισχύει σύστημα κατοχύρωσης και προστασίας ονομασιών προέλευσης (ΠΟΠ) και γεωγραφικών ενδείξεων (ΠΓΕ) με βάση ενωσιακούς κανονισμούς, για προϊόντα που συνδέονται με συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και οφείλουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους σε αυτές. Τα προϊόντα αυτά μπορεί να είναι τυριά, κρασιά, αλλαντικά κλπ. Έτσι έχει κατοχυρωθεί ως ΠΟΠ, μεταξύ άλλων, η Φορμαέλλα Αράχωβας ή το καλαθάκι Λήμνου, το αυγοτάραχο Μεσολογγίου, τα φασόλια Πρεσπών, κλπ.

(β) Διακριτικά γνωρίσματα των επιχειρήσεων

Τα διακριτικά γνωρίσματα μιας επιχείρησης είναι το όνομά της, η εμπορική επωνυμία της (δηλαδή το όνομα με το οποίο εμφανίζεται στις συναλλαγές) και ο διακριτικός τίτλος της. Το όνομα και η επωνυμία μπορούν να χρησιμοποιηθούν και

¹⁷ Βλ. την ιστοσελίδα του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της ΕΕ, www.euipo.europa.eu.

για τη διάκριση των προϊόντων της επιχείρησης, εφόσον μπορούν να τα εξατομικεύσουν επαρκώς (πχ «μπισκότα Παπαδοπούλου»). Εφόσον έχουν διακριτική ικανότητα, προστατεύονται έναντι της χρήσης τους από τρίτους η οποία είναι ικανή να δημιουργήσει κίνδυνο σύγχυσης στις συναλλαγές.

Ο διακριτικός τίτλος χρησιμεύει για να διακρίνει ένα κατάστημα μιας επιχείρησης από άλλο και μπορεί να συνίσταται σε μια λέξη, φράση, απεικόνιση που επιλέγει η επιχείρηση, και η οποία μπορεί να περιέχει στοιχεία της επωνυμίας της ή να είναι φανταστική. Η χρήση διακριτικού τίτλου δεν είναι υποχρεωτική για τις επιχειρήσεις, από τη στιγμή όμως που γίνεται χρήση του στις συναλλαγές, στοιχειοθετείται προστασία του.

Η. Δίκαιο ελεύθερου ανταγωνισμού

Η λειτουργία του ανταγωνισμού είναι απαραίτητη προϋπόθεση ευημερίας στα οικονομικά συστήματα που βασίζονται στην ανοιχτή αγορά, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα. Επιπλέον, η συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση προϋποθέτει ότι υιοθετεί το οικονομικό πρότυπο της ανοιχτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, το οποίο προβάλλει η ΕΕ (βλ. παρακάτω, Δεύτερο Μέρος).

Για τη διασφάλιση της λειτουργίας του υγιούς ανταγωνισμού, οι συμπεριφορές των επιχειρήσεων ελέγχονται από την Επιτροπή Ανταγωνισμού, η οποία είναι ανεξάρτητη αρχή με εξουσία επιβολής προστίμων σε όσες παραβιάζουν τους όρους του ανταγωνισμού.

Οι κανόνες του δικαίου ανταγωνισμού που εφαρμόζονται στην ελληνική έννομη τάξη είναι:

- Ο ν. 3959/2011 (που αντικατέστησε τον παλαιό ν. 703/77), για όλες τις περιπτώσεις που δεν έχουν διασυνοριακή διάσταση, δηλαδή για τις συμπεριφορές επιχειρήσεων που αναπτύσσουν αποτελέσματα εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας και δεν επηρεάζουν (ή επηρεάζουν ελάχιστα) το ενδοεθνικό εμπόριο,
- Οι κανόνες του ενωσιακού δικαίου, δηλαδή τα άρθρα 101-109 ΣΛΕΕ, για όλες τις συμπεριφορές που υπερβαίνουν την εθνική αγορά. Η Επιτροπή

Ανταγωνισμού, καθώς και τα ελληνικά δικαστήρια, μπορούν να εφαρμόζουν απευθείας τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ (τα οποία έχουν άμεσο αποτέλεσμα, βλ. Δεύτερο Μέρος). Εξάλλου, βάσει του Κανονισμού 1/2003, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει σε υποθέσεις που εκκρεμούν στο εθνικό επίπεδο, όταν θεωρεί ότι έχουν ιδιαίτερη σημασία.

Οι ουσιαστικές διατάξεις του ν. 3959/2011 έχουν το ίδιο περιεχόμενο με τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ, και συνεπώς παρέλκει στο σημείο αυτό η ανάλυσή τους. Ισχύουν όσα θα αναφερθούν αμέσως παρακάτω, στο Δεύτερο Μέρος, που αφορά το Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΝΩΣΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Ο ανταγωνισμός κατέχει πολύ σημαντική θέση για τη λειτουργία της αγοράς, τόσο σε εθνικό όσο και σε ενωσιακό επίπεδο. Είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του εμπορίου και την επίτευξη ευημερίας. Το οικονομικό πρότυπο λειτουργίας της Ένωσης, που χαρακτηρίζεται συχνά και ως «οικονομικό Σύνταγμα», βασίζεται στις αρχές της φιλελεύθερης οικονομίας και προκρίνει την ελεύθερη άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας, ταυτόχρονα όμως προβλέπει μηχανισμούς ελέγχου ώστε η δραστηριότητα αυτή να μην «δυναμιτίζει» την ευημερία του κοινωνικού συνόλου.

Η ανάλυση των βασικών κανόνων του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού προϋποθέτει μια εισαγωγική παρουσίαση που θα περιγράψει εν συντομία τους στόχους, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις αρχές που διέπουν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πράγματι, το ενωσιακό δίκαιο ανταγωνισμού αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τις ιδιαιτερότητες της ενωσιακής έννομης τάξης. Ο τομέας του ανταγωνισμού έχει κομβική σημασία για την ενοποίηση στην ΕΕ, επειδή εξ αρχής ήταν, και συνεχίζει να είναι, βασική παράμετρος για την υλοποίηση του στόχου της εσωτερικής αγοράς. Τα στοιχεία που παρατίθενται κατωτέρω θα επιτρέψουν την κατανόηση των χαρακτηριστικών και των αρχών λειτουργίας του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού.

A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1. Οι απαρχές της ΕΕ

Η δημιουργία μιας ένωσης κρατών στην ευρωπαϊκή ήπειρο με στόχο την οικονομική και εντέλει την πολιτική ενοποίηση, κυριάρχησε ως όραμα μετά τη λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου. Η εμβάθυνση της συνεργασίας στον οικονομικό τομέα θεωρήθηκε ως το πλέον ενδεδειγμένο μέσο για την αποφυγή ενός ακόμα πολέμου στην Ευρώπη. Η επιλογή αυτή εκφράστηκε ρητώς στη Δήλωση του Γάλλου Υπουργού Εξωτερικών, Robert Schuman της 9 Μαΐου 1950, που θεωρείται μέχρι σήμερα το «γενέθλιο» κείμενο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο κείμενο αυτό ο

Schuman παρουσίασε το όραμά του για το μέλλον της Ευρώπης: στόχος ήταν η διασφάλιση της ειρήνης, και η οικονομική ενοποίηση ήταν το κύριο μέσο επίτευξης αυτού του στόχου.

«Η παγκόσμια ειρήνη δεν μπορεί να διαφυλαχθεί αν δεν αναληφθούν δημιουργικές προσπάθειες ανάλογες των κινδύνων που την απειλούν. [...] Η συμβολή που μπορεί να έχει μια οργανωμένη και ζωντανή Ευρώπη στον πολιτισμό είναι απαραίτητη για τη διατήρηση ειρηνικών σχέσεων. [...] Επειδή δεν επιτεύχθηκε η Ευρώπη, είχαμε πόλεμο.

Η Ευρώπη δεν θα δημιουργηθεί δια μιας, ούτε σε ένα συνολικό σχέδιο : θα οικοδομηθεί μέσα από συγκεκριμένα επιτεύγματα που κατ'αρχάς θα δημιουργήσουν μια πραγματική αλληλεγγύη. Η από κοινού διαχείριση της παραγωγής άνθρακα και χάλυβα θα εξασφαλίσει αμέσως την εγκαθίδρυση κοινών βάσεων οικονομικής ανάπτυξης, πρώτο στάδιο μιας Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας, και θα αλλάξει το πεπρωμένο αυτών των περιοχών που επί πολλά χρόνια αφιερώθηκαν στην κατασκευή όπλων για πολέμους των οποίων υπήρξαν πάντα τα πρώτα θύματα. Η αλληλεγγύη κατά την παραγωγή, που θα διαμορφωθεί με αυτόν τον τρόπο, θα αποδείξει ότι κάθε πόλεμος μεταξύ της Γαλλίας και της Γερμανίας είναι όχι μόνον αδιανόητος αλλά και υλικά αδύνατος»¹⁸.

Στον απόηχο της Δήλωσης Schuman, το 1952 ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ)¹⁹, και το 1957 η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ)²⁰. Αρχικά, η στόχευση των τριων αυτών Κοινοτήτων ήταν η οικονομική ενοποίηση. Αυτή θα επιτυγχανόταν με τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς στους βασικούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας. Εγκαθιδρύθηκαν έτσι η τελωνειακή ένωση, η κοινή αγροτική πολιτική, η πολιτική μεταφορών κλπ, οι οποίες είχαν έντονα οικονομικό περιεχόμενο.

¹⁸Το πλήρες κείμενο της Δήλωσης Schuman είναι διαθέσιμο στη διεύθυνση https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_el

¹⁹Η ΕΚΑΧ ιδρύθηκε για χρονικό διάστημα 50 ετών, το οποίο έληξε το 2002 χωρίς να ανανεωθεί η διάρκειά της.

²⁰Σήμερα οι αρμοδιότητες της ΕΚΑΕ έχουν πλέον μεταβιβαστεί στην ΕΕ.

Σταδιακά, όμως, η Ένωση απέκτησε αρμοδιότητες σε πολλούς άλλους τομείς, μη αμιγώς οικονομικούς, όπως το περιβάλλον, η προστασία των καταναλωτών, ή η πολιτική διαστήματος κλπ. Παράλληλα, ενίσχυσε τη δημοκρατική της νομιμοποίηση με κινήσεις όπως η αναβάθμιση του ρόλου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και η προώθηση των αρχών του κράτους δικαίου.

Η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς αναθεωρήσεων των ιδρυτικών Συνθηκών, προς την κατεύθυνση της διεύρυνσης (από τα ιδρυτικά 6 κράτη μέλη σήμερα, μετά τις προσχωρήσεις νέων κρατών μελών και την πρόσφατη αποχώρηση του Ην. Βασιλείου, έχουμε φθάσει τα 27), αλλά και της εμβάθυνσης και προώθησης των δημοκρατικών αξιών.

2. Η αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης

Βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της ΕΕ είναι ότι αποτελεί μια έννομη τάξη που είναι αυτόνομη, τόσο σε σχέση με το δημόσιο διεθνές δίκαιο όσο και με τα εθνικά δίκαια των κρατών μελών που την απαρτίζουν. Η αυτονομία έχει χαρακτηριστεί, όχι άδικα, ως «υπαρξιακός όρος» της ενωσιακής έννομης τάξης.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ιδρύθηκε μεν από κυρίαρχα κράτη με μια διεθνή συνθήκη, διαφέρει όμως από τους κλασσικούς διεθνείς οργανισμούς ως προς τον τρόπο λειτουργίας της και τα χαρακτηριστικά που την διέπουν, αλλά και ως προς τους στόχους που επιδιώκει. Ειδικότερα:

Το Δικαστήριο της ΕΕ έκρινε, ήδη από τη δεκαετία του '60, ότι η -τότε- Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα είναι αυτόνομη έναντι του διεθνούς δικαίου, τονίζοντας ότι

«... αποτελεί νέα έννομη τάξη του διεθνούς δικαίου, υπέρ της οποίας τα κράτη περιόρισαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, σε περιορισμένους έστω τομείς, και της οποίας υποκείμενα είναι όχι μόνο τα κράτη μέλη, αλλά επίσης και οι υπήκοοί τους»²¹ και

²¹ ΔΕΚ, απόφαση της 5.2.1963, Van Gend en Loos, 26/62, ECLI:EU:C:1963:1

«η οποία ενσωματώθηκε στα νομικά συστήματα των κρατών μελών [...] και δεσμεύει τα δικαστήριά τους [...] Τα κράτη μέλη ίδρυσαν μια Κοινότητα απεριόριστης διάρκειας, έχουσα δικά της όργανα, νομική προσωπικότητα, ικανότητα δικαίου, ικανότητα διεθνούς εκπροσώπησης και ιδίως πραγματικές εξουσίες απορρέουσες από τον περιορισμό των αρμοδιοτήτων τους και τη μεταβίβαση εξουσιών τους στην Κοινότητα»²².

Αποτέλεσμα της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης είναι ότι απορρίπτει την εφαρμογή αρχών όπως η αμοιβαιότητα ή η «αυτοδικία», που χαρακτηρίζουν τις διακρατικές σχέσεις. Ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να παραβιάσει τις υποχρεώσεις του βάσει του ενωσιακού δικαίου για να «τιμωρήσει» άλλο κράτος μέλος που παραβιάζει τις δικές του υποχρεώσεις. Κάθε κράτος μέλος υπέχει αυτοτελή υποχρέωση να σέβεται το ενωσιακό δίκαιο, ανεξάρτητα από τη συμπεριφορά των άλλων κρατών.

Στην αρχή της «αυτοδικίας» υποκαθίσταται εδώ η υποχρέωση «καλόπιστης συνεργασίας», η οποία διακηρύσσεται στο άρθρο 4 παράφ. 3 ΣΕΕ. Η διάταξη αυτή προβλέπει ότι

«τα κράτη μέλη λαμβάνουν κάθε γενικό ή ειδικό μέτρο ικανό να διασφαλίσει την εκτέλεση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τις Συνθήκες ή προκύπτουν από πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης. Τα κράτη μέλη διευκολύνουν την Ένωση στην εκπλήρωση της αποστολής της και απέχουν από τη λήψη οποιουδήποτε μέτρου ικανού να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των στόχων της Ένωσης».

Τα δύο βασικά χαρακτηριστικά από τα οποία προκύπτει η αυτονομία της Ένωσης είναι ότι

(α) έχει δικές της εξουσίες και αρμοδιότητες, που της έχουν μεταβιβαστεί από τα κράτη μέλη και τις οποίες ασκεί μέσω της παραγωγής κανόνων δικαίου,

²² ΔΕΚ, απόφαση της 15.7.1964, Costa/ENEL, 6/64, ECLI:EU:C:1964:66

(β) υποκείμενά της είναι, εκτός από τα κράτη μέλη, και οι ιδιώτες (φυσικά και νομικά πρόσωπα)

3. Οι αρχές που διέπουν το ενωσιακό δίκαιο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι κράτος και δεν διαθέτει όργανα επιβολής ή καταναγκασμού αντίστοιχα με αυτά των κρατών. Η ενοποίηση επιτυγχάνεται μέσω των κανόνων του ενωσιακού δικαίου, οι οποίοι εισχωρούν και ισχύουν στα εθνικά νομικά συστήματα μέσω δύο βασικών αρχών: της υπεροχής και του αμέσου αποτελέσματος.

(α) Η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού

Θεμελιώδης απόρροια της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης είναι η αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου έναντι του εθνικού. Η αρχή αυτή είναι στην ουσία ένας κανόνας επίλυσης συγκρούσεων: σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ του ενωσιακού και του εθνικού δικαίου, οποιοσδήποτε ενωσιακός κανόνας υπερέχει έναντι του εθνικού κανόνα οποιασδήποτε βαθμίδας, είτε αυτός είναι προγενέστερος είτε μεταγενέστερος. Η αρχή της υπεροχής δεσμεύει τόσο τα διοικητικά όσο και τα δικαιοδοτικά όργανα των κρατών μελών. Τα όργανα αυτά, εφόσον διαπιστώσουν ότι μια εθνική διάταξη είναι αντίθετη προς κανόνα του ενωσιακού δικαίου, οφείλουν να αφήνουν ανεφάρμοστη τη διάταξη αυτή προκειμένου να διασφαλίσουν την ομοιόμορφη και αποτελεσματική του ενωσιακού κανόνα²³. Άλλωστε, θα πρέπει να είναι σαφές ότι το ενωσιακό δίκαιο εκδίδεται με σκοπό να εφαρμοστεί στο εσωτερικό των κρατών μελών.

Τη σύγκρουση αυτή καλείται συνήθως να επιλύσει ο εθνικός δικαστής. Αν ο τελευταίος έχει αμφιβολίες σχετικά με το περιεχόμενο του ενωσιακού κανόνα που πρέπει να εφαρμόσει σε συγκεκριμένη περίπτωση, έχει τη δυνατότητα να υποβάλει σχετικό ερώτημα προς το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) μέσω της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής (άρ 267 ΣΛΕΕ). Αν πρόκειται μάλιστα για δικαστή τελευταίου βαθμού, οι αποφάσεις του οποίου δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα, υπέχει υποχρέωση αποστολής προδικαστικού ερωτήματος.

²³ ΔΕΚ, απόφαση της 9.3.1978, Simmenthal, 106/77, ECLI:EU:C:1978:49

Η αρχή της υπεροχής είναι νομολογιακής προέλευσης. Δεν προβλέπεται ρητώς σε κανόνα του πρωτογενούς ή του παράγωγου ενωσιακού δικαίου, αλλά έχει διακηρυχθεί από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο τεκμηρίωσε την ύπαρξή της αναλύοντας τα χαρακτηριστικά της έννομης τάξης ως εξής:

«Δεν είναι δυνατόν η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου να ποικίλλει από κράτος σε κράτος υπέρ μεταγενεστέρων εσωτερικών νομοθετικών κειμένων χωρίς να υπονομεύεται η πραγμάτωση των σκοπών της Συνθήκης, ...

Οι υποχρεώσεις που έχουν αναληφθεί με τη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Κοινότητας δεν θα ήσαν απαλλαγμένες αιρέσεων, αλλά απλώς ενδεχόμενες, εάν ήταν δυνατή η αμφισβήτησή τους με μεταγενέστερες νομοθετικές πράξεις των συμβαλλομένων μερών.

Οσάκις αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη το δικαίωμα να ενεργούν μονομερώς, αυτό γίνεται δυνάμει σαφούς ειδικής ρήτρας.

Εφόσον το δίκαιο που γεννήθηκε από τη Συνθήκη απορρέει από αυτόνομη πηγή δικαίου, δεν είναι δυνατόν, λόγω του ιδιόμορφου πρωτότυπου χαρακτήρα του, να του αντιτάσσεται οποιοδήποτε εσωτερικό νομοθετικό κείμενο, χωρίς να χάνει τον κοινοτικό του χαρακτήρα και χωρίς να διακυβεύεται η νομική βάση της ίδιας της Κοινότητας.

Η εκ μέρους των κρατών μελών μεταβίβαση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από τις διατάξεις της Συνθήκης από την εσωτερική τους έννομη τάξη στην κοινοτική συνεπάγεται οριστικό περιορισμό των κυριαρχικών δικαιωμάτων τους, κατά του οποίου δεν είναι δυνατόν να προβληθεί μεταγενέστερη μονομερής πράξη μη συμβιβαζόμενη προς την έννοια της Κοινότητας».

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η ΕΕ δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά και επιτύχει τους στόχους της, εάν το ενωσιακό δίκαιο δεν υπερείχε έναντι του εθνικού. Αν κάθε κράτος μέλος είχε τη δυνατότητα να ανατρέπει κατά το δοκούν τον ενωσιακό κανόνα υιοθετώντας αντίθετη νομοθεσία, η ενοποίηση δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί. Η αρχή της υπεροχής εξασφαλίζει την

ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου στα νομικά συστήματα όλων των κρατών μελών. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, δεδομένου ότι, όπως αναφέρθηκε ήδη, η Ένωση δεν διαθέτει τα κλασσικά μέσα και όργανα εξαναγκασμού που μπορούν να επιστρατεύσουν τα κράτη, και επιβάλλει τη θέλησή της μόνο μέσω του δικαίου που παράγει.

Ακόμα και σήμερα, η αρχή της υπεροχής δεν διακηρύσσεται ρητά στο πρωτογενές δίκαιο. Το περιεχόμενο της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου διατυπώνεται στη Δήλωση υπ' αρ. 17 που υπογράφηκε από όλα τα κράτη μέλη και έχει προσαρτηθεί στη Συνθήκη της Λισαβόνας (2009). Παρόλο που οι Δηλώσεις δεν έχουν νομική δεσμευτικότητα όπως τα Πρωτόκολλα, πάντως η ρητή επιβεβαίωση της υπεροχής από όλα τα κράτη μέλη έχει ιδιαίτερη συμβολική σημασία.

(β) Το άμεσο αποτέλεσμα του ενωσιακού κανόνα

Εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η έννοια του άμεσου αποτελέσματος: πρόκειται για την ικανότητα του ενωσιακού κανόνα να απονέμει στους ιδιώτες δικαιώματα τα οποία μπορούν να επικαλούνται απευθείας ενώπιον των εθνικών οργάνων, τόσο διοικητικών όσο και δικαιοδοτικών. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το άμεσο αποτέλεσμα είναι θεμελιώδης αρχή που πηγάζει από τη βούληση των ιδρυτών της Ένωσης, από τα χαρακτηριστικά της και από τη φύση των σχέσεων που τη συνδέουν με τους υπηκόους των κρατών μελών. Με άλλα λόγια, επειδή οι ιδιώτες είναι υποκείμενα της ενωσιακής έννομης τάξης, αυτή τους απονέμει δικαιώματα και τους επιβάλλει υποχρεώσεις, που ενεργοποιούνται χωρίς να είναι αναγκαία η λήψη σχετικών μέτρων από τα κράτη μέλη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα δικαιώματος που απονέμει η Συνθήκη στους ιδιώτες είναι η ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων (άρ. 43 ΣΛΕΕ), ενώ, αντίστοιχα, παράδειγμα υποχρέωσης που τους επιβάλλει είναι η απαγόρευση συμπράξεων (καρτέλ) που περιορίζουν ή νοθεύουν τον ανταγωνισμό (άρ. 101 ΣΛΕΕ).

Ένας ενωσιακός κανόνας έχει άμεσο αποτέλεσμα, όταν το περιεχόμενό του είναι σαφές, ακριβές και δεν υπόκειται σε αιρέσεις ή προθεσμίες ούτε απαιτεί, για την υλοποίηση ή συμπλήρωσή του, τη λήψη μέτρων εκ μέρους των κρατών μελών. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο ιδιώτης (φυσικό ή νομικό πρόσωπο) έχει τη δυνατότητα να

επικαλεστεί τον κανόνα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, και αυτά έχουν την υποχρέωση να τον εφαρμόσουν, ακόμα και το κράτος μέλος δεν έχει λάβει μέτρα προκειμένου να ρυθμίσει το ζήτημα.

Άμεσο αποτέλεσμα έχει πάντα ο κανονισμός, ο οποίος από την έκδοσή ισχύει απευθείας σε όλα τα κράτη μέλη, χωρίς να απαιτεί εθνικά μέτρα μεταφοράς. Επίσης, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι έχουν άμεσο αποτέλεσμα ορισμένες διατάξεις της Συνθήκης (πχ η απαγόρευση επιβολής δασμών στα εμπορεύματα άλλων κρατών μελών, η απαγόρευση των περιορισμών στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων κλπ). Η οδηγία δεν έχει καταρχήν άμεσο αποτέλεσμα, επειδή θέτει έναν στόχο και παρέχει στα κράτη την ευχέρεια να επιλέξουν τα μέσα επίτευξής του εντός συγκεκριμένης προθεσμίας. Μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να αναγνωριστεί άμεσο αποτέλεσμα σε διάταξη οδηγίας, εφόσον αυτή δεν έχει μεταφερθεί (ή έχει μεταφερθεί πλημμελώς) εντός της καθορισμένης προθεσμίας.

Οι δύο αυτές αρχές έχουν θεμελιώδη ρόλο και στον τομέα του ανταγωνισμού, όπως θα φανεί παρακάτω.

B. Η θέση του ανταγωνισμού στην ενωσιακή έννομη τάξη

Τις τελευταίες δεκαετίες, μέσω των αναθεωρήσεων των Συνθηκών, η Ένωση έχει αποκτήσει διευρυμένες αρμοδιότητες σε τομείς μη αμιγώς οικονομικούς. Παρά ταύτα, η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς παραμένει σταθερά στον πυρήνα της ενωσιακής στόχευσης, καθώς είναι το βασικό εργαλείο μέσω του οποίου επιτυγχάνεται η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης.

Οι δύο βασικοί πυλώνες της εσωτερικής αγοράς είναι, αφενός, η δημιουργία ενός χώρου δίχως εσωτερικά σύνορα εντός του οποίου κυκλοφορούν ελεύθερα οι συντελεστές της παραγωγής (εμπορεύματα, πρόσωπα, υπηρεσίες και κεφάλαια) και, αφετέρου, η διασφάλιση του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Η διασφάλιση του ανταγωνισμού υπήρξε ανέκαθεν βασικός πυλώνας της εσωτερικής αγοράς, και αναφερόταν μεταξύ των σκοπών της Ένωσης μέχρι τη θέση σε ισχύ της Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009. Σήμερα η αναφορά αυτή έχει

απαλειφθεί: ο ελεύθερος ανταγωνισμός δεν θεωρείται πλέον ως αυτοτελής σκοπός της Ένωσης, αλλά ως μέσο για την επίτευξη άλλων σκοπών, όπως η προστασία των καταναλωτών, η οικονομική και κοινωνική συνοχή, κλπ. Αυτό προκύπτει και από τους όρους που χρησιμοποιεί το πρωτογενές δίκαιο: μέχρι την υιοθέτηση της Συνθήκης της Λισαβόνας, αναφερόταν ως στόχος της Ένωσης η «*άκρως ανταγωνιστική κοινωνική οικονομία της αγοράς*» (άρ. 3§1 εδ. ζ ΣΕΚ). Αυτή η φράση έχει πλέον αντικατασταθεί από την «*κοινωνική οικονομία της αγοράς με υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας*» (άρ. 3§3 ΣΕΕ). Η αλλαγή αυτή αντανακλά τη μετατόπιση της Ένωσης προς την κατεύθυνση μιας περισσότερο «ολιστικής» δράσης, που δεν εξαντλείται στη διαχείριση οικονομικών ζητημάτων.

Το γεγονός αυτό δεν μειώνει πάντως την αξία του ανταγωνισμού και την προσφορά του στην οικονομική ενοποίηση. Άλλωστε, ειδική αναφορά στην προστασία του ανταγωνισμού υπάρχει στο Πρωτόκολλο 27 που προσαρτήθηκε στη Συνθήκη της Λισαβόνας.

Ο ανταγωνισμός συγκαταλέγεται στις *αποκλειστικές αρμοδιότητες της Ένωσης*: το άρθρο 3 παρ. 1 ΣΛΕΕ, που απαριθμεί τις αρμοδιότητες αυτές, αναφέρει τη «*θέσπιση των κανόνων ανταγωνισμού που είναι απαραίτητοι για τη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς*». Εξάλλου, η ΣΛΕΕ (άρ. 2 παρ. 1) αναλύει τη σημασία και το περιεχόμενο των αποκλειστικών αρμοδιοτήτων ως εξής:

«Όταν οι Συνθήκες απονέμουν στην Ένωση αποκλειστική αρμοδιότητα σε συγκεκριμένο τομέα, μόνον η Ένωση δύναται να νομοθετεί και να εκδίδει νομικά δεσμευτικές πράξεις, ενώ τα κράτη μέλη έχουν την εν λόγω δυνατότητα μόνον εάν εξουσιοδοτούνται προς τούτο από την Ένωση ή για να εφαρμόσουν τις πράξεις της Ένωσης».

Με άλλα λόγια, στους τομείς αυτούς τα κράτη έχουν μεταβιβάσει πλήρως την αρμοδιότητά τους και δεν μπορούν πλέον να δράσουν αυτόνομα²⁴.

²⁴ Άλλες κατηγορίες ενωσιακών αρμοδιοτήτων είναι οι συντρέχουσες, οι συμπληρωματικές και οι συντονιστικές (βλ. άρ. 2-6 ΣΛΕΕ). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις τα κράτη μέλη διατηρούν καταρχήν την αρμοδιότητά τους και μπορούν να την ασκήσουν υπό συγκεκριμένους όρους.

Οι κανόνες που διέπουν τη λειτουργία του ανταγωνισμού θεσπίζονται από την ίδια την Ένωση με κεντρικό τρόπο, και δεν αφήνεται στα κράτη μέλη περιθώριο για την υιοθέτηση διαφορετικών πολιτικών. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, οι πράξεις που υιοθετούνται στον τομέα αυτό έχουν τη μορφή κανονισμών, οι οποίοι ισχύουν άμεσα και ταυτόχρονα σε όλα τα κράτη μέλη χωρίς να χρειάζεται να ληφθούν εθνικά μέτρα ενσωμάτωσής τους στο εσωτερικό δίκαιο, και χωρίς να παρέχεται στα κράτη μέλη χρονικό περιθώριο όπως συμβαίνει με τις οδηγίες. Αν ίσχυε κάτι τέτοιο, θα οδηγούμασταν στο φαινόμενο της διαφοροποιημένης εφαρμογής των κανόνων ανταγωνισμού από κράτος σε κράτος αλλά και από εποχή και εποχή.

Τέλος, θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης στον τομέα αυτό αφορά τον ανταγωνισμό που εκδηλώνεται στην ενωσιακή αγορά, και όχι εκείνον που περιορίζεται στις επιμέρους αγορές των κρατών μελών. Στο εσωτερικό κάθε κράτους μέλους τα ζητήματα του ελεύθερου ανταγωνισμού ρυθμίζονται καταρχήν από το εθνικό δίκαιο και η διαχείρισή τους ανατίθεται στις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, με δύο όμως επιφυλάξεις: αφενός, τα εθνικά δίκαιο ακολουθούν εν πολλοίς τα πρότυπα του ενωσιακού δικαίου (βλ. και ανωτέρω, Πρώτο Μέρος). Αφετέρου, εάν μια συμπεριφορά επιχειρήσεων επηρεάζει αισθητά τον ανταγωνισμό σε όλο το έδαφος ενός κράτους μέλους, μπορεί να θεωρηθεί ότι επηρεάζει ταυτόχρονα και την ενωσιακή αγορά, με αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αποφασίσει να παρέμβει και να αναλάβει η ίδια τη σχετική έρευνα.

Γ. Οι πηγές του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού

Οι πηγές του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού βρίσκονται τόσο στο πρωτογενές όσο και στο παράγωγο δίκαιο. Ειδικότερα:

Το πρωτογενές δίκαιο αποτελείται από τις Συνθήκες και τα Πρωτόκολλα που προσαρτώνται σε αυτές, μεταξύ των οποίων και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔ). Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας (σε ισχύ από το 2009), είναι σε ισχύ η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Οι διατάξεις της Συνθήκης που ρυθμίζουν τα ζητήματα του ανταγωνισμού είναι τα άρθρα 101-109 ΣΛΕΕ. Αξίζει να

σημειωθεί ότι, ενώ πρόκειται για ένα τομέα πολύ ευρύ και με μεγάλη σημασία για τη λειτουργία της Ένωσης, η Συνθήκη του αφιερώνει ελάχιστες διατάξεις. Περιορίζεται δηλαδή στη χάραξη γενικών κανόνων σχετικά με τις απαγορευμένες συμπεριφορές των επιχειρήσεων και των κρατών μελών, αφήνοντας την εξειδίκευση των κανόνων αυτών στο παράγωγο δίκαιο.

Το παράγωγο δίκαιο αποτελείται από τους κανονισμούς, τις οδηγίες και τις αποφάσεις. Ο κανονισμός έχει γενική και άμεση ισχύ και αναπτύσσει πλήρη δεσμευτικότητα (με όρους εθνικού δικαίου, είναι αντίστοιχος με το νόμο). Η οδηγία δεσμεύει τα κράτη μέλη ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα αλλά τους καταλείπει ευχέρεια ως προς τα μέσα επίτευξής του (αντίστοιχη προς νόμο-πλαίσιο), ενώ η απόφαση είναι δεσμευτική για τους αποδέκτες της (προσομοιάζει προς ατομική διοικητική πράξη). Ειδικά για τον τομέα του ανταγωνισμού, οι σχετικοί κανόνες θεσπίζονται με

- **Κανονισμούς**, τους οποίους εκδίδει το Συμβούλιο (μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) ή η Επιτροπή. Για παράδειγμα, το Συμβούλιο έχει εκδώσει τον διαδικαστικό κανονισμό 1/2003, ο οποίος προβλέπει τους μηχανισμούς ελέγχου των επιχειρήσεων σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο και τις συνέργειες που μπορούν να αναπτύσσονται μεταξύ των εθνικών οργάνων και της Επιτροπής. Επίσης, η Επιτροπή έχει εκδώσει κανονισμούς με τους οποίους χορηγεί «ομαδική απαλλαγή» σε συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων σε συγκεκριμένους τομείς (πχ συμφωνίες franchising, διανομής αυτοκινήτων κλπ)
- **Αποφάσεις** που εκδίδει η Επιτροπή, με τις οποίες είτε διαπιστώνει την ανυπαρξία είτε την ύπαρξη παραβίασης των κανόνων ανταγωνισμού και, στη δεύτερη περίπτωση, επιβάλλει πρόστιμα. Οι αποφάσεις αυτές έχουν ως αποδέκτες συγκεκριμένες επιχειρήσεις και περιέχουν εκτενή ανάλυση των συνθηκών της αγοράς, των συμπεριφορών των επιχειρήσεων και των αποτελεσμάτων τους, καθώς και τον υπολογισμό του προστίμου
- Σημαντικό ρόλο για την εφαρμογή των διατάξεων περί ανταγωνισμού διαδραματίζουν οι πράξεις «ήπιου δικαίου» (softlaw) που εκδίδει η Επιτροπή (κυρίως **Ανακοινώσεις** και **Κατευθυντήριες Γραμμές**). Οι πράξεις

αυτές δεν προβλέπονται στη Συνθήκη αλλά έχουν προκύψει από την πρακτική της Επιτροπής και περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο η ίδια ερμηνεύει και εφαρμόζει τις διατάξεις περί ανταγωνισμού στις συγκεκριμένες περιπτώσεις. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται συνθήκες ασφάλειας δικαίου για τις επιχειρήσεις, οι οποίες γνωρίζουν εκ των προτέρων τη θέση της Επιτροπής και μπορούν να προσαρμόζουν αναλόγως τη συμπεριφορά τους ώστε να μην κριθεί αντίθετη στους κανόνες του ανταγωνισμού. Η ερμηνεία που παρέχει η Επιτροπή με τις Ανακοινώσεις αυτές τελεί πάντοτε υπό την επιφύλαξη της ερμηνείας του Δικαστηρίου, που είναι η μόνη αυθεντική. Για παράδειγμα, η Επιτροπή έχει εκδώσει Ανακοινώσεις σχετικά με τη μέθοδο οριοθέτησης της αγοράς, τον τρόπο υπολογισμού των προστίμων κλπ.

- Τέλος, εξαιρετικά σημαντικός είναι ο ρόλος της **νομολογίας** των ενωσιακών δικαστηρίων, δηλαδή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης -ΔΕΕ- και του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης -ΓΔΕΕ²⁵. Η νομολογία αυτή, αφενός, ερμηνεύει με τρόπο αυθεντικό το πρωτογενές και το παράγωγο δίκαιο, και, αφετέρου, ελέγχει τη νομιμότητα των αποφάσεων με τις οποίες η Επιτροπή επιβάλλει πρόστιμα, ή διατάζει την επιστροφή παράνομων κρατικών ενισχύσεων. Αυτός ο έλεγχος οδηγεί αναπόφευκτα και στον έλεγχο της συμπεριφοράς των ίδιων των επιχειρήσεων και των κρατών μελών στον τομέα του ανταγωνισμού (βλ. παρακάτω).

Δ. Οι στόχοι του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού

Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι περί ανταγωνισμού διατάξεις της Συνθήκης δεν στοχεύουν στην επίτευξη ενός «τέλειου» ή «ιδανικού» ανταγωνισμού (perfect competition), όπου όλες οι επιχειρήσεις θα είχαν παρόμοιο μερίδιο στην αγορά και οι συνθήκες θα ήταν καθ'όλα ομαλές. Μια τέτοια προσέγγιση θα ήταν ουτοπική, αφού η οικονομική πραγματικότητα είναι διαφορετική. Αντίθετα, το ΔΕΕ

²⁵ Μέχρι την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας (2009), το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) ονομαζόταν Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ), και Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΓΔΕΕ) ονομαζόταν Πρωτοδικείο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΠΕΚ). Οι αναφορές στη νομολογία χρησιμοποιούν την ονομασία που είχαν τα όργανα αυτά κατά την έκδοση των συγκεκριμένων αποφάσεων.

υπογράμμισε ότι η Συνθήκη στοχεύει στη διασφάλιση του «εφικτού» ανταγωνισμού (workable competition): «εφικτός» είναι ο ανταγωνισμός που μπορεί να επιτευχθεί σε συγκεκριμένη αγορά και σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή, και ο οποίος συναρτάται προς σειρά παραμέτρων όπως η φύση των προϊόντων, ο αριθμός, το μέγεθος και ο βαθμός αλληλεξάρτησης των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην αγορά αυτή²⁶. Αυτό που προστατεύεται είναι, δηλαδή, ο ανταγωνισμός ως «μηχανισμός» που υπηρετεί την ενοποίηση, και όχι μεμονωμένα ο ανταγωνιστής ή ο καταναλωτής.

Αυτή η επιλογή του ενωσιακού νομοθέτη, όπως την αποτύπωσε η νομολογία, έχει συγκεκριμένες συνέπειες:

- Δεν απαγορεύονται όλες ανεξαιρέτως οι πρακτικές που περιορίζουν τον ανταγωνισμό, αλλά μόνον εκείνες που τον περιορίζουν κατά τρόπο «αισθητό». Συνεπώς, μια αντι-ανταγωνιστική συμπεριφορά ενδέχεται να θεωρηθεί ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των απαγορεύσεων που επιβάλλει η ΣΛΕΕ, όταν προέρχεται από επιχειρήσεις με μικρά μερίδια αγοράς, γιατί στην περίπτωση αυτή η συμπεριφορά αυτή θεωρείται «ήσσονος σημασίας». Ο κανόνας αυτός είναι γνωστός ως «deminimis», από το λατινικό ρητό «deminimis non curat praetor», «ο άρχοντας δεν ασχολείται με τα μικρά»²⁷, και έχει γίνει δεκτός από το Δικαστήριο.
- Η Συνθήκη προβλέπει ρητώς (άρ. 101§3 ΣΛΕΕ) ότι ορισμένες συμφωνίες μπορούν να γίνουν ανεκτές παρά το γεγονός ότι περιορίζουν αισθητά τον ανταγωνισμό. Αυτό μπορεί να συμβεί, εφόσον οι συμφωνίες συμβάλλουν στη βελτίωση της παραγωγής ή της διανομής των προϊόντων ή στην προώθηση της τεχνολογικής προόδου και ωφελούν τους καταναλωτές. Οι συμφωνίες αυτές λαμβάνουν «απαλλαγή» από την εφαρμογή των απαγορεύσεων, επειδή δημιουργούν οφέλη που αντισταθμίζουν και υπερβαίνουν τα μειονεκτήματά τους. Η απαλλαγή μπορεί να είναι *ατομική*, να αφορά δηλαδή συγκεκριμένη

²⁶ ΔΕΚ 26/76, απόφαση της 25.10.1977, *Metro / SABAI*, ECLI:EU:C:1977:167.

²⁷ Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τις συμφωνίες ήσσονος σημασίας που δεν περιορίζουν τον ανταγωνισμό (deminimis), EEC 291 της 30.08.2014, σελ. 1. Βλ. επίσης Κανονισμό 1407/2013 της Επιτροπής της 18.12.2013 σχετικά με την εφαρμογή των άρθρων 107 και 108 ΣΛΕΕ στις ενισχύσεις ήσσονος σημασίας, ΕΕ L352 της 24.12.2013, σελ. 1.

συμφωνία, ή *ομαδική*. Στη δεύτερη περίπτωση, η Επιτροπή εκδίδει κανονισμό με τον οποίον ορίζει εκ των προτέρων τις προϋποθέσεις, υπό τις οποίες μια κατηγορία συμφωνιών μπορεί να είναι ανεκτή. Η Επιτροπή έχει εκδώσει κανονισμούς ομαδικής απαλλαγής σε αρκετούς τομείς, όπως πχ για τα δίκτυα διανομής αυτοκινήτων, για τις συμφωνίες μεταφοράς τεχνολογίας, για τα δίκτυα franchising κλπ. Οι κανονισμοί αυτοί είναι για τις επιχειρήσεις πολύτιμοι οδηγοί δράσης, ενώ παράλληλα απαλλάσσουν την Επιτροπή από την υποχρέωση να ελέγχει κάθε μία συμφωνία και μειώνουν το φόρτο εργασίας των υπηρεσιών της.

- Τα συστατικά στοιχεία και τα αποτελέσματα κάθε συμπεριφοράς δεν μπορούν να αξιολογηθούν κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο. Αξιολογούνται στο πλαίσιο της συγκεκριμένης αγοράς εντός της οποίας εκδηλώνεται η συμπεριφορά αυτή, καθώς η ίδια συμπεριφορά μπορεί να είναι απαγορευμένη σε μία αγορά αλλά να επιτρέπεται σε μια άλλη. Έτσι, απαραίτητη προϋπόθεση για τον έλεγχο μιας αντι-ανταγωνιστικής συμπεριφοράς είναι η οριοθέτηση της αγοράς αυτής, που αναλύεται σε αγορά προϊόντος ή υπηρεσίας και σε γεωγραφική αγορά και ονομάζεται «*σχετική αγορά*» (*relevant market*)²⁸.

Για παράδειγμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αγορά της μπανάνας είναι ξεχωριστή από την αγορά των υπόλοιπων φρούτων, λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της και των αναγκών που καλύπτει η κατανάλωσή της. Ως αποτέλεσμα αυτού, μια επιχείρηση που είναι ο μεγαλύτερος εισαγωγέας μπανανών στην Ένωση έχει «δεσπόζουσα θέση» στην αγορά αυτή και η συμπεριφορά της ελέγχεται πολύ πιο αυστηρά από όσο θα ελεγχόταν, αν το μερίδιό της υπολογιζόταν στην αγορά των φρούτων (σε τέτοια περίπτωση, το μερίδιό της θα ήταν πολύ μικρότερο και δεν κατείχε δεσπόζουσα θέση).

Ε. Το περιεχόμενο του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού

²⁸ ΔΕΚ 27/76, απόφαση της 14.02.1978, *United Brands*, ECLI:EU:C:1978:22, Βλ. και Ανακοίνωση της Επιτροπής όσον αφορά τον ορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού, EEC 372 της 09.12.1997, σελ. 5.

Οι ενωσιακοί κανόνες περί ελεύθερου ανταγωνισμού επιβάλλουν συγκεκριμένες απαγορεύσεις στις επιχειρήσεις (άρ. 101 και 102 ΣΛΕΕ) και στα κράτη μέλη (άρ. 106 και 107 ΣΛΕΕ). Οι κανόνες αυτοί συμπληρώνονται από διατάξεις σχετικά με τον έλεγχο που ασκείται από τα ενωσικά όργανα, ώστε να εξασφαλιστεί η τήρηση των κανόνων αυτών και η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασής τους (άρ. 103, 105, 108 ΣΛΕΕ).

1. Κανόνες που απευθύνονται στις επιχειρήσεις

Αρχικά θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Συνθήκη δεν περιέχει ορισμό της «επιχείρησης». Συνεπώς, το περιεχόμενο της έννοιας αυτής έπρεπε να προσδιοριστεί μέσω της ερμηνείας που παρείχε η νομολογία.

Το ΔΕΕ ερμηνεύει την έννοια αυτή με βάση το λειτουργικό κριτήριο, κρίνοντας ότι αφορά «κάθε φορέα που ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως του νομικού καθεστώτος του φορέα αυτού και του τρόπου χρηματοδοτήσεώς του»²⁹. Ο ορισμός αυτός είναι πολύ ευρύς και δεν κάνει διάκριση ανάλογα με τον τύπο ή τη νομική μορφή της επιχείρησης. Άλλωστε, κάτι τέτοιο θα εμπόδιζε την ομοιόμορφη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού, αφού οι νομικές μορφές που μπορεί να προσλάβει μια επιχείρηση ενδέχεται να διαφέρουν στα κράτη μέλη. Έτσι, η άσκηση οικονομικής δραστηριότητας είναι το πλέον ασφαλές κριτήριο. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ο όρος «οικονομική δραστηριότητα» αφορά την άμεση ή έμμεση ανάμειξη στη διαχείριση μιας επιχείρησης και συνεπάγεται την αυτοτελή ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων εντός της αγοράς³⁰. Με τη λειτουργική προσέγγιση, υπάγεται στους κανόνες ανταγωνισμού ένας ευρύς κύκλος προσώπων που ασκούν οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από τη νομική μορφή τους.

Επίσης, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι διατάξεις που απευθύνονται στις επιχειρήσεις έχουν άμεσο αποτέλεσμα, και μπορούν συνεπώς να εφαρμόζονται απευθείας από τα εθνικά δικαστήρια. Αυτό είναι απόρροια των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του νομικού συστήματος της Ένωσης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί,

²⁹ ΔΕΚ C-41/90, απόφαση της 23.04.1991, *Höfner και Elser*, ECLI:EU:C:1991:161, και ΔΕΚ C-67/96, απόφαση της 21.09.1999, *Albany*, ECLI:EU:C:1999:430.

³⁰ ΔΕΚ C-222/04, απόφαση της 10.01.2006, *Casadi Risparmio di Firenze*, ECLI:EU:C:2006:8, ΠΕΚ T-66/99, απόφαση της 11.12.2003, *Minoan Lines*, ECLI:EU:T:2003:337.

οι ιδιώτες είναι υποκείμενα της ενωσιακής έννομης τάξης, και συνεπώς το ενωσιακό δίκαιο μπορεί, όχι μόνο να τους απονέμει απευθείας δικαιώματα, αλλά και να τους επιβάλλει απευθείας υποχρεώσεις όπως αυτές που θα περιγραφούν αμέσως παρακάτω.

(α) Παράνομη σύμπραξη επιχειρήσεων (άρ. 101 ΣΛΕΕ)

Το άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ προβλέπει τα εξής:

«Είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά και απαγορεύονται όλες οι συμφωνίες μεταξύ επιχειρήσεων, όλες οι αποφάσεις ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένη πρακτική, που δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και που έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς».

Στη συνέχεια η διάταξη απαριθμεί ενδεικτικά ορισμένες συμπεριφορές που εμπίπτουν στην απαγόρευση αυτή, και οι οποίες συναντώνται συχνότερα στις εμπορικές συναλλαγές. Πρόκειται για τον άμεσο ή έμμεσο καθορισμό των τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής, τον περιορισμό ή τον έλεγχο της παραγωγής, της διαθέσεως, της τεχνολογικής ανάπτυξεως ή των επενδύσεων, την κατανομή των αγορών ή των πηγών εφοδιασμού, κλπ. Η ενδεικτική απαρίθμηση προκύπτει από τη χρήση του όρου «ιδίως» και έχει την έννοια ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ απαγορεύει επίσης οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά που δεν αναφέρεται ρητώς αλλά που περιορίζει τον ανταγωνισμό.

Τόσο στις Ανακοινώσεις της Επιτροπής όσο και στη νομολογία, γίνεται διάκριση μεταξύ των οριζοντίων συμπράξεων (μεταξύ επιχειρήσεων που βρίσκονται στο ίδιο στάδιο της αλυσίδας παραγωγής ή διανομής) και των κάθετων συμπράξεων (όπου οι συμμετέχουσες επιχειρήσεις βρίσκονται σε διαφορετικά στάδια). Η πρώτη περίπτωση αφορά τα «καρτέλ», με τα οποία οι επιχειρήσεις κατανέμουν μεταξύ τους γεωγραφικές αγορές ή καθορίζουν από κοινού ελάχιστες ή μέγιστες τιμές για τα προϊόντα τους (pricefixing). Οι συμφωνίες αυτές θεωρούνται ως οι πλέον περιοριστικές του ανταγωνισμού. Οι κάθετες συμφωνίες ενδέχεται επίσης να

περιέχουν ιδιαίτερα περιοριστικές ρήτρες (πχ. ο γενικός εισαγωγέας ενός προϊόντος επιβάλλει στο διανομέα την τιμή μεταπώλησης), σε γενικές γραμμές όμως θεωρούνται λιγότερο επαχθείς για τον ανταγωνισμό.

Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ απαγορεύει τις συμπράξεις μεταξύ επιχειρήσεων που δύνανται να εμποδίσουν ή να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά της Ένωσης. Η «σύμπραξη» είναι μια γενική έννοια που καλύπτει την απόφαση περισσότερων επιχειρήσεων να δράσουν από κοινού σε συγκεκριμένη αγορά, στην οποία θα έπρεπε να δρουν ως ανταγωνιστές. Η σύμπραξη μπορεί να λάβει τη μορφή *συμφωνίας, απόφασης ενώσεως επιχειρήσεων ή εναρμονισμένης πρακτικής*.

- Η έννοια της «*συμφωνίας*» είναι πολύ ευρεία και αναφέρεται στην έκφραση της κοινής βούλησης περισσότερων επιχειρήσεων να συμπεριφερθούν στην αγορά με συγκεκριμένο τρόπο³¹. Οι επιχειρήσεις μπορούν να εκφράσουν την κοινή τους βούληση με πολλούς τρόπους: με γραπτή συμφωνία/σύμβαση, μνημόνιο συνεννόησης, συμφωνία κυρίων (*gentlemen's agreement*), ανταλλαγή επιστολών, emails κλπ.
- Η «*απόφαση ένωσης επιχειρήσεων*» αφορά περιπτώσεις επιχειρήσεων που συμμετέχουν σε κοινοπραξίες ή επαγγελματικές ενώσεις, τα καταστατικά όργανα των οποίων λαμβάνουν δεσμευτικές αποφάσεις ή και απευθύνουν συστάσεις προς τα μέλη τους³².
- Η έννοια της «*εναρμονισμένης πρακτικής*» περιλαμβάνει κάθε μορφή συντονισμού της δράσης των επιχειρήσεων

«που, χωρίς να έχει φτάσει μέχρι του σημείου πραγματοποίησεως μιας καθεαυτό συμφωνίας, αντικαθιστά συνειδητά τους κινδύνους του ανταγωνισμού με πρακτική συνεργασία μεταξύ τους έναντι των κινδύνων του ανταγωνισμού».

Αυτό τον ορισμό έδωσε το Δικαστήριο σε απόφασή του με την οποία επικύρωσε την άποψη της Επιτροπής ότι οι τρεις γενικές και ενιαίες αυξήσεις στην τιμή των

³¹ΠΕΚ Τ-41/96, απόφαση της 26.10.2000, *Bayer*, ECLI:EU:T:2000:242.

³²ΔΕΚ 209-215/78, απόφαση της 29.10.1980, *VanLandewyck*, ECLI:EU:C:1980:248 (για τις εναρμονιστικές συστάσεις που απεύθυνε προς τα μέλη της η FEDETAB, επαγγελματική ένωση μη κερδοσκοπικού σκοπού).

χρωστικών ουσιών που είχαν συμβεί στην Ένωση σε διάστημα τριών ετών, δεν ήταν τυχαίες εμπορικές κινήσεις αλλά αποτέλεσμα εναρμονισμένης πρακτικής των επιχειρήσεων του τομέα αυτού³³. Η εναρμονισμένη πρακτική συνδυάζει, συνεπώς, δύο στοιχεία: ένα αντικειμενικό, που συνίσταται στην υιοθέτηση ομοιόμορφης (όχι αναγκαστικά ταυτόσημης) συμπεριφοράς, και ένα υποκειμενικό, που συνίσταται στην προηγούμενη επαφή και συνεννόηση των επιχειρήσεων³⁴. Η ύπαρξη εναρμονισμένης πρακτικής δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί, μπορεί όμως να προκύπτει από σειρά ενδείξεων (πχ οι διευθύνοντες σύμβουλοι δύο ή περισσότερων επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην ίδια αγορά, έχουν πραγματοποιήσει ταυτόχρονα ταξίδια και έχουν διαμείνει για το ίδιο διάστημα σε συγκεκριμένο προορισμό του εξωτερικού).

Οι παραπάνω συμπεριφορές απαγορεύονται και είναι αυτοδικαίως άκυρες, όταν

«δύνανται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και έχουν ως αντικείμενο ή ως αποτέλεσμα την παρεμπόδιση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού εντός της εσωτερικής αγοράς».

Ως επίδραση στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών νοείται, σύμφωνα με τη νομολογία, η πιθανότητα η συμφωνία να ασκήσει άμεση ή έμμεση, πραγματική ή δυνητική, επιρροή στα εμπορικά ρεύματα μεταξύ των κρατών μελών και να εμποδίσει έτσι την πραγματοποίηση της ενιαίας αγοράς³⁵. Το Δικαστήριο κρίνει ότι πρώτα πρέπει να εξετάζεται το αντικείμενο (ο σκοπός) της συμφωνίας και, εάν δεν προκύψει ότι αυτή είναι επιβλαβής για τον ανταγωνισμό, τότε πρέπει να εξετάζονται τα αποτελέσματά της για να διαπιστωθεί εάν πράγματι ο ανταγωνισμός έχει περιορισθεί ή νοθευθεί αισθητά³⁶.

(β) Καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης (άρθρο 102 ΣΛΕΕ)

³³ ΔΕΚ 48-49, 51-57/69, απόφαση της 14.07.1972, *ICI*, ECLI:EU:C:1972:70.

³⁴ Δεν υπάρχει εναρμονισμένη πρακτική όταν μια επιχείρηση ευθυγραμμίζει με δική της πρωτοβουλία τη συμπεριφορά της με εκείνη άλλων ανταγωνιστών της. Στις περιπτώσεις αυτές γίνεται λόγος για «έξυπνη προσαρμογή» της επιχείρησης στις συνθήκες της αγοράς.

³⁵ ΠΕΚ Τ-142/89, απόφαση της 06.04.1995, *Boël*, ECLI:EU:T:1995:63.

³⁶ ΔΕΚC-209/07, απόφαση της 20.11.2008, *BeefIndustryDevelopment*, ECLI:EU:C:2008:643.

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ προβλέπει:

«Είναι ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και απαγορεύεται, κατά το μέτρο που δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, η καταχρηστική εκμετάλλευση από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, της δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγορά ή σημαντικού τμήματός της»

Στη συνέχεια η διάταξη απαριθμεί ενδεικτικά περιπτώσεις κατάχρησης, όπως η άμεση ή έμμεση επιβολή μη δίκαιων τιμών αγοράς ή πώλησης, ο περιορισμός της παραγωγής, η επιβολή άνισων όρων σε ισοδύναμες παροχές κλπ.

Η εφαρμογή της απαγόρευσης αυτής προϋποθέτει τον ορισμό της έννοιας της «δεσπόζουσας θέσης». Στην υπόθεση *United Brands*, η οποία αφορούσε τον μεγαλύτερο εισαγωγέα και διανομέα μπανανών στην Ένωση, το Δικαστήριο έδωσε έναν ευρύ ορισμό, κρίνοντας ότι: ως δεσπόζουσα θέση νοείται

«η θέση οικονομικής ισχύος που απολαμβάνει μια επιχείρηση και της δίνει τη δυνατότητα να παρεμποδίζει τη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά και της επιτρέπει να συμπεριφέρεται σε σημαντικό βαθμό ανεξάρτητα από τους ανταγωνιστές, τους πελάτες της και τελικά τους καταναλωτές»³⁷.

Το κρίσιμο στοιχείο είναι, συνεπώς, η δυνατότητα μιας επιχείρησης να επηρεάζει το «συσχετισμό δυνάμεων» στην αγορά και να εμποδίζει τη λειτουργία του ανταγωνισμού.

Η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης προκύπτει από ένα σύνολο στοιχείων. Αποφασιστική ένδειξη είναι το μερίδιο που κατέχει η επιχείρηση στη σχετική αγορά: όταν το μερίδιο αγοράς υπερβαίνει το 75%, υπάρχει αμάχητο τεκμήριο ότι η επιχείρηση κατέχει δεσπόζουσα θέση. Αν το μερίδιο αγοράς της είναι μικρότερο, τότε το κριτήριο αυτό εξετάζεται σε συνδυασμό με άλλες παραμέτρους, όπως η εξέλιξή του στο χρόνο, το μερίδιο άλλων ανταγωνιστών που δραστηριοποιούνται στην ίδια αγορά, καθώς και τα νομικά και πραγματικά εμπόδια για την είσοδο άλλων

³⁷ ΔΕΚ 27/76, απόφαση της 14.02.1978, *United Brands*, ECLI:EU:C:1978:22.

ανταγωνιστών στην αγορά. Για παράδειγμα, εάν η είσοδος στην αγορά για νέους «παίκτες» απαιτεί μεγάλες επενδύσεις σε τεχνολογικά μέσα, θεωρείται ότι η αγορά αυτή είναι σχετικά κλειστή. Συνεπώς, μια επιχείρηση που δραστηριοποιείται ήδη σε αυτή με μερίδιο 50% ενώ υπάρχουν παράλληλα τρεις άλλες επιχειρήσεις με μερίδια μεταξύ 15% και 25%, μπορεί να θεωρηθεί ότι κατέχει δεσπόζουσα θέση.

Η διάταξη του άρθρου 102 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύει την κατοχή δεσπόζουσας θέσης καθεαυτή. Η δεσπόζουσα θέση μπορεί εξάλλου να είναι το αποτέλεσμα των σωστών επιλογών που έχει κάνει η επιχείρηση σε ένα πλαίσιο υγιούς ανταγωνισμού. Αυτό που απαγορεύεται, είναι η καταχρηστική εκμετάλλευση μιας τέτοιας θέσης. Τέτοια εκμετάλλευση υφίσταται, όταν η δεσπόζουσα επιχείρηση υιοθετεί συμπεριφορά ικανή να επηρεάσει τη δομή της αγοράς στην οποία ο ανταγωνισμός είναι ήδη εξασθενημένος, ακριβώς εξαιτίας της θέσης που κατέχει η επιχείρηση αυτή. Η συμπεριφορά αυτή εμποδίζει τη διατήρηση ή την ανάπτυξη του ανταγωνισμού που υπάρχει ακόμα, με τη βοήθεια μέσων διαφορετικών από αυτά που καθορίζουν τον κανονικό ανταγωνισμό³⁸. Η δεσπόζουσα επιχείρηση έχει δηλαδή, από μόνη τη θέση της, αυξημένη ευθύνη να συμβάλλει στη διατήρηση του ανταγωνισμού στην αγορά όπου δραστηριοποιείται.

Η απαγόρευση της καταχρηστικής εκμετάλλευσης δεσπόζουσας θέσης είναι απόλυτη και η Συνθήκη δεν προβλέπει περιπτώσεις κατ' εξαίρεση ανοχής ή απαλλαγής της όπως συμβαίνει με τις ασυμβίβαστες συμπράξεις του άρθρου 101 ΣΛΕΕ.

(γ) Ο έλεγχος της εφαρμογής των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ: δημόσια και ιδιωτική επιβολή των κανόνων του ανταγωνισμού

Σύμφωνα με το άρθρο 105 ΣΛΕΕ,

«... η Επιτροπή μεριμνά για την πραγμάτωση των αρχών που καθορίζονται στα άρθρα 101 και 102. Εξετάζει, κατόπιν αιτήσεως κράτους μέλους ή αυτεπαγγέλτως, συνεργαζόμενη με τις αρμόδιες αρχές των κρατών μελών που οφείλουν να της παρέχουν τη συνδρομή τους, τις περιπτώσεις

³⁸ ΔΕΚ 85/76, απόφαση της 13.02.1979, *Hoffmann-La Roche*, ECLI:EU:C:1979:36.

εικαζομένων παραβάσεων των ανωτέρω αρχών. Αν διαπιστώσει την ύπαρξη παραβάσεως, προτείνει τα κατάλληλα μέτρα για τον τερματισμό της.

Αν δεν τερματισθούν οι παραβάσεις, η Επιτροπή βεβαιώνει την παράβαση των ανωτέρω αρχών με αιτιολογημένη απόφαση. Δύναται να δημοσιεύσει την αποφασή της και να επιτρέψει στα κράτη μέλη να λάβουν τα αναγκαία διορθωτικά μέτρα, των οποίων καθορίζει τους όρους και τις λεπτομέρειες».

Η διάταξη αυτή αναθέτει στην Επιτροπή τον έλεγχο της εφαρμογής των κανόνων των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, που συνηθίζουμε να χαρακτηρίζουμε ως «δημόσια επιβολή» του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού. Ο ρόλος αυτός εντάσσεται στη γενική αποστολή της Επιτροπής, που είναι ο «θεματοφύλακας των Συνθηκών»: το άρθρο 17 ΣΕΕ προβλέπει, μεταξύ άλλων, ότι η Επιτροπή «επιβλέπει την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης υπό τον έλεγχο του ΔΕΕ».

Η διάταξη του άρθρου 105 έχει εξειδικευθεί με πράξεις του παραγώγου ενωσιακού δικαίου, με κυριότερη ισχύουσα σήμερα πράξη τον Κανονισμό 1/2003³⁹. Η Επιτροπή διενεργεί αυστηρούς προληπτικούς και κατασταλτικούς ελέγχους σε επιχειρήσεις, είτε αυτεπαγγέλτως είτε μετά από καταγγελία τρίτων (καταναλωτών, ανταγωνιστών κλπ).

Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΕ, ο μηχανισμός και οι διαδικασίες ελέγχου παρέχουν στην Επιτροπή ένα νομιμοποιητικό ρόλο, και αυτό καθιστά αναγκαίο να υπάρχει ως αντιστάθμισμα ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ελεγχόμενων επιχειρήσεων. Έτσι, σε πλούσια νομολογία έχει αναγνωρισθεί ότι πρέπει η Επιτροπή να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα των ελεγχόμενων επιχειρήσεων, όπως το απαραβίαστο της κατοικίας⁴⁰, το δικαίωμα σιωπής⁴¹, το απόρρητο της αλληλογραφίας μεταξύ της επιχείρησης και το δικηγόρου της («legal privilege»)⁴², κλπ.

³⁹ Κανονισμός 1/2003 του Συμβουλίου της 16.12.2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης [νυν: 101 και 102 ΣΛΕΕ], ΕΕ L 1 της 04.01.2003, σελ. 1.

⁴⁰ ΔΕΚ C-94/00, απόφαση της 22.10.2002, *Roquette Frères*, ECLI:EU:C:2002:603.

⁴¹ ΔΕΚ 374/87, απόφαση της 18.10.1989, *Orkem*, ECLI:EU:C:1989:387.

⁴² ΔΕΚ 155/79, απόφαση της 18.05.1982, *AM&S*, ECLI:EU:C:1982:157.

Αξίζει εδώ να αναφερθεί η πρακτική των «προγραμμάτων επιείκειας» που έχει υιοθετήσει η Επιτροπή την τελευταία δεκαετία. Σύμφωνα με την πρακτική αυτή, εάν μια επιχείρηση αποκαλύψει στην Επιτροπή μια παράνομη σύμπραξη στην οποία συμμετέχει, και προσκομίσει σχετικά αποδεικτικά στοιχεία που θα επιτρέψουν τη βεβαίωση της παραβίασης του ανταγωνισμού, τότε τυχαίνει ευνοϊκής αντιμετώπισης (μείωση του προστίμου για τη συμμετοχή της στη σύμπραξη, ή ακόμα και πλήρης απαλλαγή από αυτό). Η πρακτική αυτή απαλλάσσει την Επιτροπή από χρονοβόρες και κοστοβόρες έρευνες, οι οποίες ενδέχεται να αποβούν άκαρπες (ιδίως σε περίπτωση που ο περιορισμός του ανταγωνισμού προκύπτει από μια εναρμονισμένη πρακτική, η οποία είναι δύσκολο να αποδειχθεί πέραν πάσης βεβαιότητας). Επιβεβαιώνει επίσης τη ρεαλιστική προσέγγιση που επικρατεί στον τομέα του ανταγωνισμού: η «τιμωρία» των επιχειρήσεων μέσω της επιβολής προστίμων δεν είναι σε καμία περίπτωση αυτοσκοπός. Είναι μόνο το μέσο για την προστασία του ανταγωνισμού, τόσο μέσω της ειδικής πρόληψης (η επιχείρηση δεν θα ακολουθήσει την ίδια συμπεριφορά στο μέλλον) όσο και μέσω της γενικής πρόληψης (τα υψηλά πρόστιμα που έχουν κατά καιρούς επιβληθεί σε οικονομικούς κολοσσούς όπως η Microsoft ή η Google, λειτουργούν αποτρεπτικά για άλλες επιχειρήσεις).

Εφόσον η Επιτροπή διαπιστώσει, με βάση τα στοιχεία που έχει συγκεντρώσει, ότι υπάρχει παράνομη συμπεριφορά που αντίκειται στους κανόνες του ανταγωνισμού και δεν μπορεί να γίνει κατ' εξαίρεση ανεκτή, εκδίδει ατομική απόφαση επιβολής προστίμου. Το άρθρο 105 ΣΛΕΕ απαιτεί η απόφαση αυτή να είναι αιτιολογημένη. Στον τομέα του ανταγωνισμού, η αιτιολόγηση προϋποθέτει συνήθως σύνθετες οικονομικές ή και τεχνολογικές αναλύσεις που αφορούν τον ορισμό της σχετικής αγοράς και την εξέταση των συνθηκών λειτουργίας της, τον υπολογισμό των μεριδίων των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, την ανάλυση των συμπεριφορών αλλά και την εκτίμηση της πραγματικής επίδρασής τους στη λειτουργία του ανταγωνισμού. Γι' αυτό γίνεται συχνά λόγος για «οικονομική ανάλυση του δικαίου» στην οποία προβαίνει η Επιτροπή στον τομέα αυτό. Ακόμα και ο υπολογισμός του προστίμου που πρέπει να επιβληθεί, είναι αποτέλεσμα ενός συνδυασμού κριτηρίων που έχει αναλύσει η Επιτροπή σε Ανακοινώσεις της.

Η Ένωση είναι μια «ένωση δικαίου» και όλες οι πράξεις που εκδίδουν τα όργανά της υπόκεινται στην αρχή της νομιμότητας και στον δικαιοδοτικό έλεγχο. Η ενδιαφερόμενη επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να προσβάλει την απόφαση με προσφυγή ακυρώσεως ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου της ΕΕ (βάσει του άρθρου 263 ΣΛΕΕ), επικαλούμενη λόγους όπως η έλλειψη αιτιολογίας, η παράβαση ουσιώδους τύπου κατά τη διαδικασία, η παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων της κλπ. Αν η απόφαση είναι πλημμελής, ακυρώνεται. Το ΓΔΕΕ ελέγχει την αιτιολογία της απόφασης, δεν μπορεί όμως να υποκατασταθεί στην ουσιαστική εκτίμηση της κατάστασης εκ μέρους της Επιτροπής.

Αυτός ο μηχανισμός επιβολής των κανόνων του ανταγωνισμού μέσω των δημοσίων αρχών εγγυάται σε μεγάλο βαθμό την προστασία της ενωσιακής αγοράς από παραβιάσεις που ενδέχεται να δυναμιτίσουν τους στόχους της Ένωσης.

Παράλληλα και συμπληρωματικά προς το μηχανισμό αυτό, το 2001⁴³ το Δικαστήριο με τη νομολογία του αναγνώρισε την αξία της «ιδιωτικής επιβολής» των κανόνων του ανταγωνισμού. Ως «ιδιωτική επιβολή» νοείται ο μηχανισμός ελέγχου που ενεργοποιείται από τους ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με ένδικα βοηθήματα του εθνικού δικαίου. Το ΔΕΕ έκρινε ότι οι ιδιώτες (ανταγωνιστές, πελάτες, καταναλωτές), όταν πλήττονται από παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού που διαπράττονται από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις, έχουν αξίωση αποζημίωσης που πηγάζει απευθείας από τις διατάξεις των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Η αξίωση αυτή μπορεί να προβληθεί με αγωγή που ασκείται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να ελέγχουν τα ίδια αν μια συμπεριφορά παραβιάζει τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ και να επιδικάζουν αποζημίωση υπέρ του θιγόμενου ιδιώτη.

Στη συνέχεια της απόφασης αυτής εκδόθηκε η Οδηγία 2014/104/ΕΕ, η οποία επέβαλε στα κράτη μέλη να θεσπίσουν κανόνες σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης που μπορούν να ασκούν στα εθνικά δικαστήρια οι ιδιώτες που πλήττονται από

⁴³ ΔΕΚ C-453/99, απόφαση της 20.09.2001, *Courage και Crehan*, ECLI:EU:C:2001:465. Η θέση αυτή του Δικαστηρίου επιβεβαιώθηκε λίγα χρόνια αργότερα στις υποθέσεις C-295/04 έως C-298/04, απόφαση της 13.07.2006, *Manfredi*, ECLI:EU:C:2006:461.

παραβάσεις των κανόνων ανταγωνισμού⁴⁴. Με την εξέλιξη αυτή επιδιώχθηκε η όσο το δυνατόν πληρέστερη αποκατάσταση όσων έχουν υποστεί ζημία από παραβιάσεις του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού. Δηλαδή, οι ιδιώτες μπορούν να ασκήσουν αγωγή στα εθνικά δικαστήρια σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες, όμως η αξίωσή τους για αποζημίωση θα έχει ως νομική βάση απευθείας την παραβίαση των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ. Η Ελλάδα μετέφερε την οδηγία με τον ν. 4529/2018⁴⁵.

2. Κανόνες που απευθύνονται στα κράτη μέλη

(α) Απαγορεύσεις βάσει των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ

Όπως αναλύθηκε, τα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ απευθύνονται στις επιχειρήσεις, και τους απαγορεύουν την υιοθέτηση συγκεκριμένων συμπεριφορών που νοθεύουν τον ανταγωνισμό. Συνεπώς, καταρχήν δεν είναι προορισμένα ούτε κατάλληλα να εφαρμόζονται στα κράτη μέλη.

Παρόλ' αυτά, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι διατάξεις αυτές δεσμεύουν και τα κράτη μέλη, σε συνδυασμό με την υποχρέωση καλόπιστης συνεργασίας που τα βαρύνει βάσει της διάταξης του άρθρου 4§3 ΣΕΕ. Όπως έχει αναφερθεί, η υποχρέωση αυτή έχει την έννοια ότι τα κράτη οφείλουν να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη ή συμπεριφορά που θα μπορούσε να εμποδίσει την αποτελεσματική εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου.

Έτσι, από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών προκύπτει ότι τα κράτη μέλη παραβιάζουν τους κανόνες περί ανταγωνισμού, όταν με τη νομοθεσία τους επιβάλλουν ή ευνοούν τη δημιουργία παράνομων συμπράξεων, ή ενισχύουν τα αποτελέσματα τέτοιων συμπράξεων. Για παράδειγμα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι ένα κράτος μέλος παραβιάζει τους κανόνες αυτούς, όταν υποχρεώνει τους ταξιδιωτικούς πράκτορες να τηρούν τις τιμές που καθορίζουν τα γραφεία διοργανώσεως ταξιδίων και τους απαγορεύει να παρέχουν εκπτώσεις στους πελάτες τους⁴⁶. Το ζήτημα αυτό επιβεβαιώνει ότι η νομολογία του Δικαστηρίου

⁴⁴ Οδηγία της 26.11.2014, EEL 349 της 05.12.2014.

⁴⁵ ΦΕΚ Α 56 της 23.03.2018.

⁴⁶ ΔΕΚ 311/85, απόφαση της 01.10.1987, VVR, ECLI:EU:C:1987:418.

μπορεί να γίνει ιδιαίτερα δημιουργική προκειμένου να διασφαλίσει τον ελεύθερο ανταγωνισμό από παραβιάσεις, από όπου κι αν προέρχονται αυτές.

(β) Απαγόρευση κρατικών ενισχύσεων (άρ. 107 ΣΛΕΕ)

Οι ενισχύσεις προς συγκεκριμένες επιχειρήσεις ή προς συγκεκριμένους κλάδους παραγωγής που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες, χρησιμοποιούνται συχνά από τα κράτη μέλη ως εργαλείο άσκησης οικονομικής ή κοινωνικής πολιτικής. Παράλληλα, όμως, οι κρατικές ενισχύσεις καταλήγουν συχνά να νοθεύουν τον ανταγωνισμό, επειδή καταλήγουν να ενισχύουν τεχνητά την ανταγωνιστική θέση των εγχώριων επιχειρήσεων στην αγορά. Αντίστοιχα, μειώνουν το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα άλλων επιχειρήσεων, που προέρχονται συνήθως από άλλα κράτη μέλη. Η κατάσταση αυτή δεν είναι ανεκτή στο πλαίσιο μιας αγοράς χωρίς σύνορα, που προάγει τον ελεύθερο και ανόθευτο ανταγωνισμό υπό όρους ισότητας. Ο ανταγωνισμός πρέπει να αφήνεται λειτουργήσει ελεύθερα (με την επιφύλαξη των απαγορεύσεων που απευθύνονται στις επιχειρήσεις) και τα κράτη μέλη δεν πρέπει να παρεμβαίνουν και να διαμορφώνουν τα ίδια τους τους όρους λειτουργίας της αγοράς.

Το άρθρο 107 παρ. 1 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι

«Ενισχύσεις που χορηγούνται υπό οποιαδήποτε μορφή από τα κράτη ή με κρατικούς πόρους και που νοθεύουν ή απειλούν να νοθεύσουν τον ανταγωνισμό δια της ευνοϊκής μεταχείρισεως ορισμένων επιχειρήσεων ή ορισμένων κλάδων παραγωγής είναι ασυμβίβαστες με την εσωτερική αγορά, κατά το μέτρο που επηρεάζουν τις μεταξύ κρατών μελών συναλλαγές, εκτός αν οι Συνθήκες ορίζουν άλλως».

Σε μια πλούσια νομολογία, το ΔΕΕ έχει αναλύσει τις παραμέτρους που συνθέτουν την έννοια της «κρατικής ενίσχυσης»: πρόκειται για

πλεονέκτημα που χορηγείται επιλεκτικά σε μια ή περισσότερες επιχειρήσεις ή κλάδους παραγωγής, προέρχεται άμεσα ή έμμεσα από κρατικούς πόρους, λαμβάνει τη μορφή είτε θετικής παροχής είτε ελάφρυνσης από οικονομικά βάρη (πχ φορολογική απαλλαγή), και καταλήγει να ενισχύει τη θέση των συγκεκριμένων επιχειρήσεων (ή κλάδων) έναντι των ανταγωνιστών τους,

επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό τις συναλλαγές και τον ανταγωνισμό εντός της συγκεκριμένης αγοράς⁴⁷.

Ο ορισμός αυτός είναι ευρύς και περιλαμβάνει όλες τις πιθανές μορφές που ενδέχεται να λάβει η ενίσχυση. Κρίσιμο στοιχείο εν προκειμένω είναι το γεγονός ότι το πλεονέκτημα που χορηγεί το κράτος συνιστά επένδυση που δύναται να βελτιώσει τη θέση της επιχείρησης στην αγορά. Το στοιχείο αυτό αξιολογείται με βάση το «κριτήριο του ιδιώτη επενδυτή»: εξετάζεται, δηλαδή, εάν ένας μέσος, σώφρων ιδιώτης επενδυτής θα είχε προβεί υπό παρόμοιες περιστάσεις στη συγκεκριμένη επένδυση⁴⁸, πχ αν θα είχε συμμετάσχει στο κεφάλαιο της επιχείρησης, ή αν θα της είχε χορηγήσει άτοκο ή χαμηλότοκο δάνειο όπως έπραξε το κράτος.

Οι κρατικές ενισχύσεις διακρίνονται σε υφιστάμενες και νέες.

- Ως *υφιστάμενες* νοούνται οι ενισχύσεις που είχαν θεσπιστεί ή ήταν σε εφαρμογή πριν από την ένταξη του κράτους μέλους στην Ένωση. Επίσης, *υφιστάμενες* ενισχύσεις είναι όσες έχουν ήδη κοινοποιηθεί στην Επιτροπή χωρίς εκείνη να εκφράσει αντιρρήσεις. Οι ενισχύσεις αυτές υπόκεινται σε έναν διαρκή έλεγχο: το άρθρο 108§1 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι «η Επιτροπή, σε συνεργασία με τα κράτη μέλη, εξετάζει διαρκώς τα καθεστώτα ενισχύσεων που υφίστανται στα κράτη αυτά». Συνεπώς, ακόμα και αν η Επιτροπή δεν έχει εκφέρει αντίρρηση ως προς συγκεκριμένη ενίσχυση που της έχει κοινοποιηθεί, είναι πιθανό σε μεταγενέστερο χρόνο αυτή να καταστεί ασύμβατη με το ενωσιακό δίκαιο, εάν οι συνθήκες μεταβληθούν.
- Οι *νέες* ενισχύσεις είναι εκείνες που πρόκειται να χορηγήσουν τα κράτη μέλη στο μέλλον. Το άρθρο 108§3 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι τα κράτη κοινοποιούν υποχρεωτικά στην Επιτροπή τις κρατικές ενισχύσεις που προτίθενται να χορηγήσουν, και εκείνη στη συνέχεια αποφαινεται για τη νομιμότητά τους. Όσο διαρκεί η διαδικασία ελέγχου, το κράτος μέλος δεν μπορεί να υλοποιήσει την

⁴⁷ ΔΕΚ C-53/00, απόφαση της 22.11.2001, *Ferring*, ECLI:EU:C:2001:627, και ΔΕΚ C-140/09, απόφαση της 10.06.2010, *Fallimento Traghetti del Mediterraneo*, ECLI:EU:C:2010:335.

⁴⁸ ΔΕΚ C-42/93, απόφαση της 14.09.1994, *Ισπανία / Επιτροπή*, ECLI:EU:C:1994:326, ΠΕΚ T-156/04, απόφαση της 15.12.2009, *EDF*, ECLI:EU:T:2009:505.

ενίσχυση. Συνεπώς, καμία ενίσχυση δεν μπορεί να χορηγηθεί, εάν δεν έχει λάβει την έγκριση της Επιτροπής.

- Σημειώνεται ότι ισχύει και στον τομέα αυτό η προσέγγιση σύμφωνα με την οποία η απαγόρευση δεν εφαρμόζεται στις συμπεριφορές που δεν επηρεάζουν αισθητά τον ανταγωνισμό. Έτσι, «οι ενισχύσεις ήσσονος σημασίας» (*deminimis*) τεκμαίρεται, λόγω του ύψους τους, ότι δεν θίγουν τον ανταγωνισμό. Τα ποσοτικά «κατώφλια» των ενισχύσεων αυτών καθορίζονται μέσω κανονισμών που εκδίδει η Επιτροπή (άρ. 108§4 ΣΛΕΕ).

Εφόσον η Επιτροπή διαπιστώσει ότι μια κρατική ενίσχυση νοθεύει, ή απειλεί να νοθεύσει⁴⁹, τον ανταγωνισμό και δύναται να επηρεάσει τις συναλλαγές μεταξύ των κρατών μελών⁵⁰, διατάσσει την ανάκτησή της εκ μέρους του κράτους μέλους. Το κράτος υπέχει, δηλαδή, υποχρέωση βάσει του ενωσιακού δικαίου να ανακτήσει την παράνομη κρατική ενίσχυση⁵¹ και, εφόσον δεν το πράξει, υπέχει ευθύνη για παραβίαση του ενωσιακού δικαίου⁵². Το κράτος οφείλει να επιβάλει στην επιχείρηση να επιστρέψει τα ποσά που έχει λάβει ως ενίσχυση.

Όμως, ορισμένες κατηγορίες ενισχύσεων θεωρούνται από τη Συνθήκη ως εξ ορισμού συμβατές με την εσωτερική αγορά (άρ. 107§2 ΣΛΕΕ). Πρόκειται για ενισχύσεις κοινωνικού χαρακτήρα προς μεμονωμένους καταναλωτές, ενισχύσεις για την επανόρθωση ζημιών που έχουν προκληθεί από θεομηνίες ή έκτακτα γεγονότα, καθώς και ενισχύσεις σε ορισμένες περιοχές της Δυτικής Γερμανίας που είχαν πληγεί από τη διαίρεση της Γερμανίας⁵³. Επίσης, προβλέπονται ορισμένες κατηγορίες ενισχύσεων που δύνανται υπό προϋποθέσεις να θεωρηθούν συμβατές με την εσωτερική αγορά (άρ. 107§3 ΣΛΕΕ). Αυτές είναι, μεταξύ άλλων:

⁴⁹ ΠΕΚ Τ-55/99, απόφαση της 29.09.2000, *CETM*, ECLI:EU:T:2000:223, και ΠΕΚ Τ-288/97, απόφαση της 04.04.2001, *Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia*, ECLI:EU:T:2001:115.

⁵⁰ ΠΕΚ Τ-447-449/93, απόφαση της 06.07.1995, *ΑΓΕΤ Ηρακλής*, ECLI:EU:T:1995:130.

⁵¹ Οι λεπτομέρειες εφαρμογής του άρθρου 108 ΣΛΕΕ τίθενται στον κανονισμό 2015/1589 του Συμβουλίου, *ΕΕ L 248 της 24.09.2015*, σελ. 9 (ο οποίος αντικατέστησε τον παλαιότερο κανονισμό 659/1999).

⁵² Το μόνο αποδεκτό μέσο άμυνας του κράτους μέλους είναι η απόλυτη αδυναμία του να ανακτήσει την παράνομη ενίσχυση, στην περίπτωση όμως αυτή οφείλει να αποδείξει ότι έχει εξαντλήσει όλες τις δυνατές λύσεις προκειμένου να επιδιώξει την ανάκτηση της ενίσχυσης, ΔΕΚ C-304/09, απόφαση της 22.12.2010, *Επιτροπή / Ιταλία*, ECLI:EU:C:2010:812.

⁵³ Η τελευταία αυτή κατηγορία θα πρέπει πλέον να θεωρείται άνευ αντικειμένου.

- ενισχύσεις περιφερειακού ή τομεακού χαρακτήρα που στοχεύουν στην προώθηση της ανάπτυξης ορισμένων περιοχών ή τομέων που αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα,
- ενισχύσεις για την ανάπτυξη του πολιτισμού ή τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς,
- ενισχύσεις για την προώθηση σημαντικών σχεδίων κοινού ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος κλπ.

Σήμερα, το καθεστώς αναστολής της οικονομικής δραστηριότητας που έχει επιβληθεί σε όλα τα κράτη μέλη για την αντιμετώπιση της πανδημίας του COVID19 αναμένεται να δημιουργήσει σοβαρές διαταραχές στις εθνικές οικονομίες και είναι βέβαιο ότι η Επιτροπή θα κρίνει συμβατές τις ενισχύσεις που θα χορηγήσουν τα κράτη για τη στήριξη πολλών τομέων της οικονομίας.

Τέλος, ορισμένες κατηγορίες ενισχύσεων μπορούν να εξαιρεθούν εκ των προτέρων από την απαγόρευση με απόφαση του Συμβουλίου. Κοινή δικαιολογητική βάση των εξαιρέσεων αυτών είναι ότι επιφέρουν οφέλη που αντισταθμίζουν τα αρνητικά τους αποτελέσματα στον ανταγωνισμό.

(γ) Οι δημόσιες επιχειρήσεις

Το άρθρο 106§1 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι:

«Τα κράτη μέλη δεν θεσπίζουν ούτε διατηρούν μέτρα αντίθετα προς τους κανόνες των Συνθηκών, ιδίως προς εκείνους των άρθρων 18 και 101 έως 109, ως προς τις δημόσιες επιχειρήσεις και τις επιχειρήσεις στις οποίες χορηγούν ειδικά ή αποκλειστικά δικαιώματα».

Η διάταξη αυτή επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να εφαρμόζουν τους κανόνες του ανταγωνισμού στις δημόσιες επιχειρήσεις, όπως και στις επιχειρήσεις στις οποίες έχουν χορηγήσει ειδικά ή αποκλειστικά δικαιώματα. Ο όρος «δημόσια επιχείρηση» αναφέρεται σε

«κάθε επιχείρηση στην οποία οι αρχές μπορούν να ασκούν άμεσα ή έμμεσα αποφασιστική επιρροή λόγω κυριότητας ή χρηματοοικονομικής συμμετοχής τους σε αυτήν ή δύναμει των κανόνων που την διέπουν»⁵⁴.

Εξάλλου, τα αποκλειστικά και ειδικά δικαιώματα αφορούν τα μονοπώλια ή ειδικά προνόμια που χορηγούνται με κανονιστική πράξη του κράτους και παρέχουν σε ορισμένες επιχειρήσεις το δικαίωμα να παρέχουν ένα προϊόν ή μια υπηρεσία σε συγκεκριμένη αγορά. Είναι φανερό ότι οι επιχειρήσεις που απολαύουν τέτοιων δικαιωμάτων κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην αγορά, και η άσκησή τους μπορεί να στοιχειοθετεί κατάχρηση της θέσης αυτής⁵⁵.

Ειδικά για τις επιχειρήσεις που είναι επιφορτισμένες με τη διαχείριση υπηρεσιών γενικού οικονομικού συμφέροντος (ΥΓΟΣ), το άρθρο 106§2 ΣΛΕΕ προβλέπει ότι

«υπόκεινται στους κανόνες των Συνθηκών, ιδίως στους κανόνες ανταγωνισμού, κατά το μέτρο που η εφαρμογή των κανόνων αυτών δεν εμποδίζει νομικά ή πραγματικά την εκπλήρωση της ιδιαίτερης αποστολής που τους έχει ανατεθεί. Η ανάπτυξη των συναλλαγών δεν θα πρέπει να επηρεάζεται σε βαθμό ο οποίος θα αντέκειτο προς το συμφέρον της Ένωσης».

Με τη διάταξη αυτή, η Συνθήκη επιχειρεί να συγκεράσει δύο στόχους που έχουν εξίσου θεμελιώδη σημασία στο ενωσιακό σύστημα: αφενός την προστασία του ανταγωνισμού και αφετέρου την εξυπηρέτηση κοινωνικών αναγκών, η οποία ενδέχεται να δικαιολογεί ως ένα βαθμό την «κάμψη» των κανόνων ανταγωνισμού. Έχει κριθεί ότι συνιστούν υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος οι ταχυδρομικές υπηρεσίες⁵⁶, η διανομή ηλεκτρικού ρεύματος κλπ. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα πρέπει να διασφαλίζεται ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας του ανταγωνισμού και στους τομείς αυτούς.

⁵⁴ Ο ορισμός αυτός δόθηκε στο άρθρο 2 της Οδηγίας 80/723/ΕΟΚ (η οποία έχει αντικατασταθεί από την Οδηγία 2006/111) και έχει γίνει αποδεκτός από τη νομολογία, βλ. ΔΕΚ 188-190/80, απόφαση της 06.07.1982, *Γαλλία / Ην. Βασίλειο*, ECLI:EU:C:1982:257.

⁵⁵ ΔΕΚ C-179/90, απόφαση της 10.12.1991, *MerziConvenzionaliPortodiGenova*, ECLI:EU:C:1991:464.

⁵⁶ ΔΕΚ C-320/91, απόφαση της 19.05.1993, *Corbeau*, ECLI:EU:C:1993:19, και ΔΕΚ C-159/94, απόφαση της 23.10.1997, *Επιτροπή / Γαλλία*, ECLI:EU:C:1997:501.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι ΥΓΟΣ αναγνωρίζονται ως άξιες προστασίας και σε ενωσιακό επίπεδο, καθώς το άρθρο 14 ΣΛΕΕ ορίζει ότι

«... ενόψει της θέσης που κατέχουν οι ΥΓΟΣ στα πλαίσια των κοινών αξιών της Ένωσης, καθώς και της συμβολής τους στην προώθηση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, η Ένωση και τα κράτη μέλη, στα πλαίσια των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους, κι εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών, μεριμνούν ούτως ώστε οι υπηρεσίες αυτές να λειτουργούν βάσει αρχών και προϋποθέσεων, ιδίως οικονομικών και δημοσιονομικών, οι οποίες επιτρέπουν την εκπλήρωση του σκοπού τους».

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. Εμπορικό Δίκαιο

Αθανασίου Γ./Δελλής Γ./Κατσουλάκος Γ./Κομνηνός Α./Κόκκορης Ι./Κοσμίδης Ν./Λιανός Ι./Λουκάς Δ./Μαστρομανώλης Ε./Μικρουλέα Α./Φαραντούρης Ν./Τριανταφύλλου Γ./Φορτσάκης Θ./Τζουγανάτος Δ. (2013), *Δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

Κωνσταντάκου, Ε.(2019), *Κρατικές ενισχύσεις & κοινωνικές επιχειρήσεις*, Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

Περάκης Ε. (2018), *Γενικό Μέρος του Εμπορικού Δικαίου*, 2^η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ρόκας, Ι. (2015), *Εμπορικό Δίκαιο*, Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

Σωτηρόπουλος Γ. / Αθανασίου Λ. (2018), *Γενικό μέρος – βιομηχανική ιδιοκτησία – πνευματική ιδιοκτησία – αξιόγραφα – αθέμιτος ανταγωνισμός (τσέπης)*, Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

Τριανταφυλλάκης Γ. (2018), *Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου*, 2^η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Ψυχομάνης Σ. (2019), *Εγχειρίδιο γενικού μέρους του Εμπορικού Δικαίου και πρακτικά θέματα*, 2^η έκδ., Αθήνα-Θεσ/νίκη, εκδ. Σάκκουλα

B. Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού

Καρύδης Γ. (2012), *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Συναλλαγών*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Κοτσίρης Λ. (2018), *Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο*, 3^η έκδ., Αθήνα-Θεσ/νίκη: εκδ. Σακκουλα

Χριστιανός Β./Παπαδοπούλου Ρ.-Ε./Περάκης Μ. (2020), *Εισαγωγή στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2^η έκδ., Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Χριστιανός Β./Κουσκουνά Μ./Παπαδοπούλου Ρ.-Ε./Περάκης Μ. (2011), *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από τη νομολογία*, Αθήνα-Θεσ/νίκη: εκδ. Σάκκουλα